

סימן יב - שירת דוד - באור הסוגיות והשיטות באריכות

א. גרסינן במגילה טז ע"ב: **אמר רבי חנינא בר פפא, דרש ר' שילא איש כפר תמרתא, כל השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח, חוץ משירה זו (בני המן) ומלכי כנען, שאריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה, מאי טעמא שלא תהא תקומה למפלת¹. ובירושלמי שם פ"ג ה"ז: ר' ירמיה בשם רב שירת הים ושירת דבורה נכתבין אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה דכל בינין דכן לא קאים. ומסיק שם שהוא לעיכובא.**

דברים שתומים בבבלי וירושלמי הטעונים בירור.

- ב. ויש להעיר כמה הערות על המימרות הנ"ל:
- 1-: רוב רובם של הראשונים וגמרות כתב יד² אינם גורסים בבבלי: **ומלכי כנען** - ולפי גירסתם צ"ע למה נשמט: [שהרי לכו"ע הם כתובים אריח ע"ג אריח כדלמן מס' 4 והערה 33].
- 2-: **מאי שלא תהא תקומה למפלתן של רשעים.** - הא גם בשירת הים ושירת דבורה שכתובים אריח על גבי לבינה, שייך הטעם שלא תהא תקומה למפלתן של רשעים כמו ששייך טעם זה לשירת האזינו³. ומאידך גיסא מצינו מזמור שיר חנכת הבית לדוד⁴ ושירת אסף⁵ וכ"ח עתים שבקהלת - שהן כתובים בשני טורים כהאזינו, ולא שייך בהם טעמא דמפלת רשעים.
- 3-: צריך ביאור באיזו שירות מדובר, שהרי חז"ל⁶ מנו עשר שירות [שכתובות או רמוזות] בתנ"ך, ומכללן שירת הבאר⁷ ושירת יהושע שאינן כתובות כשירה כלל. ולהיפך בני המן ומלכי כנען לא הוזכרו בתוך העשר שירות, וגם בפשוטן אינן שירות. ואי אפשר לומר שמדובר על הפרשיות שכתובות בצורת שירה אפילו אם אין תוכן שירה, שהרי הכ"ח עתים בקהלת ועוד כמה רשימות בדברי הימים ושמואל⁸ ג"כ כתובים בצורת שירה, ואעפ"כ אינם כתובים כאריח על גבי לבינה⁹. גם המנחת שי כתב בתהלים קל"ו שצריך לכתוב כולו אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה.

¹ פתח עינים להחיד"א: אריח ע"ג לבינה פירש רש"י אריח הוא הכתב לבינה חלק וכו' ואין נראה לרבינו תם אלא כמו שאריח הוא מן הכתב שהלבינה ואריח שני מרובעים אלא שזה גדול וזה קטן וה"פ כל השירות כולן אריח ע"ג לבינה שהשיטה ארוכה קורא לבינה והקצרה אריח כעין שכתובות שירת הים ושירת דבורה חוץ משירה זו אריח ע"ג אריח את שהיא תיבה קצרה קורא אריח והם זה למעלה מזה. והלבינה הם השמות זה על זה, ותדע דהא שירת הים מפורש במדרש שהיא אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח וסתומה משני צדדין והטעם מפורש באגדה לפי שסגר הקב"ה למצרים לפנייהם ולאחרייהם. הרמב"ן ז"ל ליקוטי רבינו בצלאל כ"י.

שלא תהא תקומה למפלתן והטעם כשהחומה שוה בשני ראשיה ואין בה בליטות להוסיף עליה ולחזקה כמו שהיו יכולין אם היה שם בליטות ושיני החומה שאז יכולים להוסיף על הבנין ולחזקו וכגון שירת הים. משא"כ זו. ושירת האזינו כיוצא מפני שיש בה מפלתן של רשעים כדכתיב מראש פרעות אויב וכן כי דם עבדיו יקום וכו'. גליון. ליקוטי ר"ב כ"י.

תוס' הרא"ש: כל השירות כולן אריח ע"ג לבינה פירש"י אריח היא כתב על גבי לבינה הוא החלק. ולא נראה לר"ת דהלבינה היא החלק אלא מן הכתב היא כאריח ששניהם מן הבנין הם אלא אריח ולבינה שניהם מן הכתב הם. לכך מפרש ר"ת השיטה ארוכה קרויה לבינה והקטנה קרויה אריח כזה. וכן כל השיטות כאשר פירשתי. ובני המן אריח ע"ג אריח פירוש תיבה קטנה כגון ואת ע"ג תיבה קטנה כגון ואת. ולבינה תיבה גדולה כגון פרשנדתא ע"ג דלפון, וכן בירושלמי יש דאיש בראש השיטה ואת בסוף השיטה ופרשנדתא בראש השיטה האחרת, ואת כולם זה על זה כעין אריח ע"ג אריח כזה. ולכך אין תקומה למפלתן של רשעים שהבנין נופל. אבל שאר שירות ששיטה הגדולה על הקטנה [הבנין מתקיים] שהרי הוא כבנין (עיר) [שיש] להאריך. אבל שירת האזינו פירש ר"ת שהיא לבינה על גבי לבינה שיטה אחת קצרה מעט מן האחרות כזה, וכן שנינו התם האזינו שעשאה שירה, שירה שעשאה האזינו אסור לקרות בו וזהו לבנה על גבי לבינה.

² ליתא בש"ס כ"י מינכען, כ"י אוקספורד בודליאן, כ"י לונדון, כ"י פרמא, וכ"י מו"ה שלמה זלמן חיים הלבערשטאם מביעליטין; וכן ליתא בספר אגדות התלמוד (קושטא רע"א), בילקוט שמעוני (דפוס: במגילת אסתר) רמז אלף נ"ט, וילקוט כ"י (שם ובפרשת עקב), וסדר רב עמרם, ר"ף, רא"ש, אבודרהם, עיטור, מנהיג וכד הקמח (בענין פורים) וכן מוכח מהריטב"א. (ע"כ מ"דקדוקי סופרים). וכן ליתא בהל' ס"ת לר"ת (לקמן סק"ד), במחזור ויטרי הל' פורים, בהקדמת פירוש הרוקח לאסתר, במאורות, בשבלי הלקט, ובהגהות מיימוניות וכן ליתא ב"דרש לפורים" ("בית המדרש" ח"י; אוצר מדרשים עמ' 57), וסמ"ג, ורבינו בחיי על מגילת אסתר וצרור החיים לתלמיד הרשב"א, והאגודה; וכן משמע מפסקי תוס' מנחות ס"א ס"ב, מהר"ן ורבינו יהונתן מלוניל ונימוקי יוסף וחידושי הרמב"ן המועתקים בפתח עינים, והמאירי, וחידושים [של תלמיד הרמב"ן המיוחסים] להר"ן וחידושי החכם מנרבונה (לקמן סק"א). גם מהפמ"ג בחידושי "ראש יוסף" מוכח דלא גריס "ומלכי כנען" - וא"כ כנראה כן היה גם בקצת דפוסים ישנים. אבל היא גירסת הר"ח והר"ד והרא"ז והל' ס"ת המיוחסות לר"י ברצלוני (לקמן סק"ח) ופירוש רבי אביגדור כהן צדק על מגילת אסתר.

³ כדעת ר"ת לקמן סק"ד ולעיל הערה 1, והריטב"א סק"ט וכו'.

⁴ היא כתובה בשני טורים ככל שירת תהלים כדלקמן סק"ה.

⁵ (דה"א טז) - ונקראת שירה בבראשית רבה פנ"ד ס"ד.

⁶ ע"י בטבלא דלקמן.

⁷ שירת הבאר: אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה. (במדבר כא, ז), ושירת יהושע: אז ידבר יהושע לידוד... שמש בגבעון דום וכו' (יהושע י, ב). גם בירושלמי מגילה פ"ג ה"ז איתא דבר אבונא ספרא קרא בתורה שירת הבאר וברך לפניו ולאחריו (אף שלתקנה הראשונה אין מברך אלא הראשון והאחרון), שכל השירות טעונות ברכה לפנייהן ולאחרייהן.

⁸ ע"י בצורות שבסוף סק"ב ולקמן הערה 74 ו75 וע"י ס"ב: "קיצור צורות השירות בנ"ך ע"פ בן-אשר" אות ד' וס"א ג': "איכה וקהלת וצורות השירות" סק"ט.

⁹ ובפתח הדביר על ספר העיטור עמ' 226 אות יז כתב: חוץ משירה זו ומלכי כנען שאריח ע"ג אריח כו' כצ"ל, ובהיות כן תמהתי על איזה סופרים שכתובין במגילת קהלת הכ"ח עתים בתמונת שירה באריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה, דהיכן מוזכר זה. וממנ"פ אם היא שירה צריך לכתובה באריח ע"ג לבינה וצ"ע ג' בזה. גם בספר "שיח סופר" ב"בית סופר" כלל כה: שקיל וטרי בענין צורת הכ"ח עתים ורפיא בידיה.

ה ש י ר ו ת ש ב ת נ "ך													
השירה	פסוק	תוכן השירה	צורות השירות		פרוט העשר שירות במדרשים שונים								
			בן-אשר ועוד	שאר ספרים	מכ"י14	תנח"ך13	שיר12	תרג'11	טור10	אי פתרוס*14	פתרון תורה**14	חז"ל אחר	
שירת אדם15	מזמור צב	שיר	כתהלים	---				1	1			1	
שירת אברהם16	לך לך יד, כב	?	אין במקרא	אין במקרא			2					2	
שירה במצרים	הלל18	שיר	כתהלים	---	171	1						3	
שירת הים	פ' בשלח	שיר	כשירת הים	כשירת הים	2	2	3	2	2	1		גמ'4	
שירת הבאר	פ' חקת	שיר	בלי צורה	בלי צורה	3	3	4	3	2	3		ירוש'19	5
שירת האזינו	פ' האזינו	שיר	כהאזינו	כהאזינו	4	4	5	4	3	4		ירוש'20	6
שירת יהושע	יהושע י, יב	שיר	בלי צורה	בלי צורה	5	5	6	5	4	4			7
מלכי כנען	שם יב, ט	רשימה	כבני המן	כבני המן								גמ'21?	
שירת דבורה	שופטים ה, א	שיר	כשירת הים	כשירת הים	6	6	7	6	6	5		גמ'8	
תפלת חנה	ש"א, ב, א	שיר	בלי צורה	בלי צורה				7	6	5			
צורת השלל	ש"א, ל, כו	רשימה	כבני המן	כבני המן									
שירת דוד	ש"ב, כב, א	שיר	כהאזינו	כשירת הים	7	7	8	8	7	6		מ"ס21	9
שירת אסף	דה"א, טז, ח	שיר23	כהאזינו	---								ב"ר22	
חנוכת הבית24	מזמור ל'	שיר	כתהלים	---	8	8				8?	7		
אז אמר שלמה	מ"א, ח, יב	תפלה	בלי צורה	בלי צורה	258					8?	8		
שיר השירים		שיר	בלי צורה	בלי צורה	269	9	9	9		8?	10		
כ"ח עתים	קהלת ג, ב	רשימה	כבני המן	כהאזינו									
שירת יהושפט	דה"ב, כ, א	שיר	בלי צורה	---	9					9			
שירת ישעיה28	ישעיה ה, א	שיר	בלי צורה	בלי צורה								תנח"ך27	
שירת חזקיה	ישעיה לח, ט	שיר29	בלי צורה	בלי צורה						9			
בני המן	אסתר ט, ז	רשימה	כבני המן	כבני המן								גמ'8	
לעתיד לבוא		שיר	א י נ ב מ ק ר א		10	10	10	10	10	10	10		11

4 :-

גם צריך ביאור אמאי לא הוזכרו שירת האזינו³⁰, ושירת אסף לא בבבלי ולא בירושלמי. ולפי גירסת רוב הספרים והראשונים צ"ע אמאי לא הוזכרו מלכי כנען בבבלי כנ"ל - ואם תמצא לומר "אמר ושייר"³¹, ממה נפשך אם שייר רק מלכי כנען, הא שיור צ"ל לכל הפחות שני דברים. ואם שייר גם שירת האזינו ג"כ צ"ע

^{14**} לקט מדרשים קדמון המסודר על סדר פרשיות התורה (נדפס בתשל"ח).

^{14*} פיוט הוזלת שביצרות לשביעי של פסח, הזכירהו תוס' בפסחים קטז ע"ב ד"ה ה"ג ונאמר ונדפס במחזורים (ובמהדורת פרופ' יונה פרנקל עמ' 459).

¹⁰ בעל הטורים שמות טו, א ועי' מדרש "אגדת בראשית" פרשה ס' (במהדורה שבשתי ידות למהר"ם די לונזאנו פרשה נט).

¹¹ ריש שיר השירים.

¹² מדרש שיר השירים זוטא (דף ג' ע"ב); ילקוט המכירי ישעיה ה, א ותהלים מזמור צו אות ב' בשם הגדת שיר השירים [ובית אהרן וישראל קמו עמ' ה'].

¹³ תנחומא פרשת השירה.

¹⁴ מכילתא [דרבי ישמעאל] ומכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרשת השירה. וכן הוא בשו"ת הגאונים הרכבי סי' סו בשם שאר ספרי בי רב.

¹⁵ מדרש תהלים מזמור צ"ב את ז'; פרקי דר"א פרק י"ט.

¹⁶ כנראה ע"פ דעת רבנן בב"ר פרשה מ"ג ס"ט: הרימותי ידי אל ה' - רבנן אמרי עשאן שירה... [שוב מצאתי כן בפתרון תורה ע"ש] ועי' בת"א:

ארימית ידי בצלו... או אולי לפי המדרש הזה אמר שירה כשניצל מכבשן האש - עי' שמ"ר פכ"ג ס"ד. ועי' הערות המהדיר בשה"ש זוטא וילקוט המכירי.

¹⁷ ועי' בש"ר פכ"ג ס"ד שמבריאית העולם עד שירת הים לא אמר אדם שירה.

¹⁸ רש"י ישעיה ל, כט בשם מדרש תהלים (מזמור א' אות כ'), פירוש רשב"ם ושכלי הלקט להגדה של פסח. ובפרקי דר"א פרק לב: הלילה הזה (ליל

פסח) עתידים בניך להגאל מיד שעבוד, הלילה הזה עתידין לומר שירה... ועי' מדרש תהלים מזמור קי"ג. ובמגילה יד. הללו עבדי ה' ולא עבדי

פרעה. ובפסחים קי"ז. גי' ר"ח: ת"ר ר"א אומר הלל זה משה וישראל אמרוהו בשעה שעמד עליהם פרעה...

¹⁹ ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז; מסכת סופרים פ"ב ה"ד.

²⁰ ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז; מ"ס פ"ב ה"ח. אך מאידך גיסא בפ"א ה"י: האזינו השמים שעשאה שירה. אלמא שלא נקראת שירה.

²¹ מסכת סופרים פ"ג ה"א.

²² בראשית רבא פנ"ד ס"ד: איזו שירה אמרו... ר"א אמר הודו לה' קראו בשמו. ובדומה במדרש שמואל פרשה יב ס"ג וילקוט המכירי תהלים צו ס"א.

²³ עי' בראשית רבא פרשה נ"ד ס"ד.

²⁴ מזמור שיר חנוכת הבית לדוד.

²⁵ ילקוט שמעוני יהושע רמז כ'. חוץ מזה הכל כמו המכילתא [ותשובת הגאונים הנ"ל].

²⁶ וכן במדרש "אותיות גדולות" (דר"ע - אוצר מדרשים עמ' 433): שיר השירים שי"ן קדמאה גדולה לפי ש[מ]עשרה שירות שנאמרו בעולם זה

נבחר.

²⁷ הקדום (בראשית אות כה); ילקוט מכירי תהלים צב אות ז. ועי' שם באברבנאל שהאריך בגדרים של סוגי השירות השונים ובמה נקראת שירה.

²⁸ אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו.

²⁹ ועי' ילקוט נ"ך סוף רמז רמ"ג.

³⁰ ושירת דוד לפי בן-אשר והספרים העתיקים - ולפי הרי"ד צ"ע אמאי לא הוזכרה בירושלמי.

³¹ ובכלל צ"ע אם אפשר לומר כן במימרא של אמוראים, שהרי אמורא דרכו לפרש - ועי' לקמן הערה 98. אך בב"ק צה ע"ב תוד"ה שלשה מבואר דגם במימרא דאמורא אמרין תנא ושייר.

שהרי א"כ כשאומר **חוץ משיירה זו**, שיר יותר ממה שפירש. וכי גם באופן זה אמרו (בעירובין כז): **אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהן חוץ**. וברבינו יהונתן מלוניל ובמאירי שם פירשו הא דאין למדין מן הכללות משום דלא חשו למיעוט היוצא מן הכלל³².

5-: לשון הגמ' **כל השירות כולן**, היא קשה להולמה, שהרי אפילו לפי הרי"ד והמנחת שי אין אלא שלוש (או ארבע אם נחשוב שירת דוד שבתהלים בנפרד), כ"ש לפי ר"ת וסייעתו ובן-אשר שאין אלא שתיים נגד שתיים, כי אפילו לגירסת הראשונים דלא גרסי **ומלכי כנען**, מ"מ ליכא מאן דסובר שהם כתובים אריח על גבי לבנה³³. ולפי הסוברים שגם שירת האזינו נקראת אריח על גבי אריח, אם שירת דוד היא ג"כ הכי, אזי אין אלא שתיים שכתובות אריח על גבי לבנה לעומת ארבע או חמש שכתובות אריח על גבי אריח!

6-: משמע מהגמ' דלולא הטעם של **שלא תהא תקומה למפלתן** היה אפשר להיות צורת בני המן אריח על גבי לבנה, וכן **כל השירות כולן** אריח על גבי אריח. ובשלמא לצורת רש"י נחא דשתי הצורות אפשריות בכל השירות, וכן אפשר לעשות צורת ר"ת של אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה בשירת הים ושירת דבורה (ודוד)³⁴, אך מסתבר דלר"ת והריטב"א אי אפשר לעשות בני המן ומלכי כנען בצורת אריח על גבי לבנה³⁵.

7-: אם ר' שילא בא להשמיענו הלכות ספרות צ"ע, כי מאחר שלא נתפרש באיזו שירות מיירי, אם כן לא למדנו ממנו כלום מדין **כל השירות כולן אריח על גבי לבנה**. אך המימרא הנ"ל איתמר בתוך האגדות דפרק קמא דמגילה, ובכן אם עיקרו בא לאגדתא ורק אגב משמיענו דין יש לומר שלא נחית לפרש פרטי דין **"כל השירות"**. אך אם עיקרו בא להשמיע דין ואגב משמיע לנו טעמא דמילתא צ"ע כנ"ל³⁶. ומהרש"א הביא מימרא זו בחידושי אגדות שלו³⁷.

³² ועי' רש"י עירובין סו. וביד מלאכי מערכת האל"ף סי' כג ובשדי חמד אי אמרינן אין למדין מן הכללות וכו' באמוראים.
³³ דבירושלמי הנ"ל (מגילה פ"ג ה"ז) ומסכת סופרים פי"ג איתא בהדיא שמלכי כנען כתובות אריח ע"ג אריח - וכן הוא במסורת הדפוס אצל מלכי כנען ואצל בני המן, ובספרי התנ"ך וכתבי יד שהקיפו לעשות צורת שירה.
³⁴ לרש"י (וריתב"א) היה אפשרי לכתוב שירת הים (וכן שירת דבורה) כזאת:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר	אשירה לה' כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים	עזי וזמרת י-ה ויהי לי לישועה
זה א-לי ואנוהו	א-לקי אבי וארממנהו
ה' איש מלחמה ה' שמו	

ולר"ת צורה זאת היא כולה לבנים, וצריך להיות צורת השירה כזאת:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לידוד	אשירה
ויאמרו לאמר	לה' כי גאה גאה
סוס	ורכבו רמה בים
עזי	וזמרת י-ה ויהי לי לישועה
זה	

³⁵ כלומר היה אפשר לכתוב עשרת בני המן אריח על גבי לבנה באחת מצורות האלה:

ולר"ת כזאת:

לפי שיטת רש"י כזאת:

ואת פרשנדתא	איש	ואת דלפון	ואת פרשנדתא
ואת	ואת דלפון	ואת דלפון	ואת אספתא
ואת פורתא	אספתא	ואת אדליא	ואת פורתא
ואת	ואת אדליא	ואת ארידתא	ואת ארידתא

אך לשיטת הריטב"א (לקמן סק"ט) כרש"י אלא שראשי וסופי השיטות סתומות, הצורה צריך להיות כזאת:

ואת פרשנדתא ואת	חמש מאות איש
ואת	דלפון
ואת ארידתא ואת	פורתא ואת אדליא

הנה הצורה לשיטת ר"ת, איננה הצורה הרגילה של אריח על גבי לבנה המקובלת בשירת הים ודבורה [עם קטע נוסף באמצע] - וצורות ר"ת וריטב"א אלו יש בהן ריעותא, שלפעמים יש ריוח הפסקה אחרי השמות ולפעמים לא (כי סוף שיטה כאן איננו מורה על הפסק).

³⁶ גם יש לעיין אם אפשר לקבוע דיני השירות רק ע"פ הטעם **"שלא תהא תקומה"**.
³⁷ גם בסוטה לה. מצינו: **אמר רבי חנינא בר פפא, דרש ר' שילא איש כפר תמרתא** - ושמה לשון **דרש** משמעותו בבירור דרשה של אגדה, ובודאי ה"ה הכא. גם כאן ריש טז ע"א איירי ר' שילא בדברי אגדה, וכן בשאר מקומות בחז"ל - וכנראה שהיה מרבנן דאגדתא (עי' ירושלמי מעשרות פ"א ה"ב ג.), וירושלמי יבמות פ"ד ה"ב (כד:)).

שירת דוד שבשמואל בספר כתר ארם צובה של בן-אשר

וידבר דוד לידוד את דברי השירה הזאת
מכף כל איביו ומכף שאול
ומפלטי לי אלקי צורי אחסה בו
משגבי ומנוסי
מהלל אקרא ידוד
כי אפפני משברי מות
חבלי שאול סבני
בצר לי אקרא ידוד ואל אלקי אקרא
ותגעש ותרגש הארץ
עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל
ויט שמים וירד
וירכב על כרוב ויעף
והשת חשך סביבתי סכות
מנגה נגדו בערו גחלי אש
ועליו יתן קולו

שירת האזינו בכתר בן-אשר ורמב"ם מדויקים וספרי תימן

האזינו השמים ואדברה
יערף כמטר לקחי
כשעירם עלי דשא
כי שם ידוד אקרא
הצור תמים פעלו
קל אמונה ואין עול
שחת לו לא בניו מומם
ה לידוד תגמלו זאת
הוא הוא אביך קנך
זכר ימות עולם בניו שנות דר ודר
בהנחל עליון גוים
יצב גבלת עמים
כי חלק ידוד עמו
ימצאהו בארץ מדבר
יסבבהו יבוננהו
כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף
ידוד בדד ינחנו
ירכבהו על במותי ארץ
וינקוה דבש מסלע
חמאת בקר וחלב צאן
בני בשן ועתודים
ודם ענב תשתה חמר
שמנת עבית כשית
וינבל צור ישעתו
בתועבת יכעיסהו

צורת הכתר של שירת אסף שבדברי הימים א, טז

הודו לידוד קראו בשמו
שירו לו זמרו לו
התהללו בשם קדשו
דרשו ידוד ועזו
זכרו נפלאותיו אשר עשה
זרע ישראל עבדו
הוא ידוד א-לקינו

צורת הכ"ח עתים בקהלת בתקון ברדיטשאב

עת ללדת
עת לטעת
עת להרוג
עת לפרוץ
עת לבכות
.....
עת לאהב
עת מלחמה

כעין שירה בכתר ש"א, ו - וכעין זה בנביאים שבבה"כ ש"א, ל

אשר השיבו פלשתים
אשם לידוד לאשדוד
אחד לעזה
אחד לאשקלון
אחד לגת
אחד לעקרון
אחד ועכברי הזהב

שירת דוד שבשמואל כשירת הים ע"פ המנחת שי

וידבר דוד לידוד את דברי השירה הזאת ביום
הציל ידוד אתו מכף כל איביו ומכף שאול
ויאמר ידוד סלעי ומצדתי ומפלטי לי
אלקי צורי אחסה בו
משגבי ומנוסי
מהלל אקרא ידוד ומאיבי אושע
כי אפפני משברי מות
חבלי שאול סבני
בצר לי אקרא ידוד
ואל אלקי אקרא

צורת שירת דוד שבתהלים ע"פ כתר בן-אשר

למנצח לעבד ידוד לדוד
אשר דבר לידוד את דברי השירה הזאת
ביום הציל ידוד אותו מכף כל איביו ומיד שאול
ויאמר ארחמך ידוד חזקי
סלעי ומצודתי ומפלטי קלי צורי אחסה בו
מגני וקרן ישעי משגבי מהלל
אקרא ידוד ומן איבי אושע
אפפוני חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני
חבלי שאול סבבני קדמוני מוקשי מות
בצר לי אקרא ידוד ואל אלקי אושע
ישמע מהיכלו קולי ושועתי לפניו תבוא באזינו
ותגעש ותרגש הארץ ומוסדי הרים ירגזו
ויתגעשו כי חרה לו עלה עשן באפו

שירת דוד שבשמואל כ"י קהיר

וידבר דוד לידוד את דברי השירה הזאת
ביום הציל ידוד אתו מכף כל איביו ומכף שאול
ויאמר ידוד סלעי ומצדתי ומפלטי לי
אלקי צורי אחסה בו
משגבי ומנוסי
מהלל אקרא ידוד ומאיבי אושע
כי אפפני משברי מות נחלי בליעל יבעתוני
חבלי שאול סבני קדמוני מוקשי מות
בצר לי אקרא ידוד ואל אלקי אקרא
וישמע מהיכלו קולי ושועתי באזינו
ותגעש ותרגש הארץ מוסדות השמים ירגזו
ויתגעשו כי חרה לו עלה עשן באפו
ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו
ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו
וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח

צורת הכתר של שירת אסף שבתהלים

הודו לידוד קראו בשמו
שירו לו זמרו לו
התהללו בשם קדשו
דרשו ידוד ועזו
זכרו נפלאותיו אשר עשה
זרע אברהם עבדו

צורת הכ"ח עתים בכתר בן-אשר וכ"י לנינגראד

תחת השמים
ללדת
למות
לטעת
לעקור נטוע
.....
מלחמה
שלום

צורת הכ"ד משמרות בכתר בן-אשר דה"א, כד

ויצא הגורל הראשון
ליהוירב לידעיה
השני לחרם
השלישי לשערים
הרבעי למלכיה
החמישי למימן
הששי להקוף

שיטות הראשונים בביאור הבבלי

- ואחרי הקדמת ההערות הנ"ל נבאר הגמ' לפי השיטות השונות:
- ג. הנה משמע מהגמ' כמפורש ברבינו יהונתן והנ"י שגם שירת דוד נכתבת אריח על גבי לבנה, אך בכ"י בן-אשר ובכל הספרים העתיקים שמארץ ישראל והסביבה שירת דוד היא כתובה כמו שירת האזינו, וכן הרי"ד³⁸ לא מצא ספרים שהם אריח ע"ג לבנה וגם המנחת שי³⁹ העיד על מנהג הסופרים שהיא כבן-אשר אלא שבמקצת ספרים נמצאת שירת דוד אריח ע"ג לבנה. והרי"ד והמנחת שי הכריעו מהגמ' הזאת לכתוב אריח על גבי לבנה. אך כאשר נעמוד על דברי שאר הראשונים בענין הזה נוכח לדעת שלפי דבריהם אין הכרח מהגמ', ואדרבא מוכח מכמה ראשונים שאין שירת דוד מהנכתבים אריח על גבי לבנה.
- ד. כתב רבינו תם בהל' ס"ת שלו⁴⁰: **שירה זו [של האזינו] ושירת הים מצאתים כן בסדור אשכנז של תגי, וכתבתים לפי המדרש והמסורת**⁴¹. ולפי ששינוי במגילה שכל השירות כולן אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח, חוץ מעשרת בני המן שהיא אריח על גבי לבנה, אריח ואת שהיא תיבה קצר', ולבנ' פרשנדתא שהיא תיבה ארוכה, ולא כדפרש"י אריח כתב, לבנה חלק. וליתא, אלא אריח מיעוט כתב, לבנה רוב כתב⁴². ושירה זו לא כתבתיה לפי השנוי במגילה, אבל במס' סופרים שנינו: האזינו שעשאה שירה, שירה שעשאה האזינו אל יקרא בו. ולפי מה ששינוי במס' סופרים יש לכתוב כמו שהיא כתובה כאן לבנה ע"ג לבנה⁴³, וכן מצאתיה בספר מדויק קטן של אבא מארי ז"ל לבנה ע"ג לבנה שהם (ארוכות) [ערוכות] לפי סופי הפסוקים והאתנחתות והזקפין והילוך הדיבור במקום שאין אתנחתות וזקף, וכן נראה לי עיקר לכתוב לבנה ע"ג לבנה, כי היכי דבעשרת בני המן אמרינן התם טעמא דאריח ע"ג אריח שלא תהא תקומה למפלתן של רשעים, הכא נמי איכא מפלתן של (ע"ז) [עע"ז] ושל רשעי אומות העולם כדכתיב מראש פרעות אויב ודם עבדיו יקום. וההיא דמגילה לא תקשי דלא למעוטי אלא אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה כמו עשרת בני המן, אלא לא בא לכלל כל השירות באריח ע"ג לבנה. ואיכא נמי דכולה היא לבנה כי כולן ארוכות שוות⁴⁴.
- ה. הנה דברי ר"ת הולכים בהדרגה: כי לפי כלל הגמ', האזינו צ"ל אריח על גבי לבנה, אך מוכח ממ"ס וספר מדויק שיש צורה אחרת להאזינו. וכיון שיש כאן ב' צורות נחזי אנן איזו היא עיקר הצורה. ומסיק שכיון שמבואר בגמ' טעמא דאריח ע"ג אריח משום מפלת רשעים, וטעמא זו שייך גם בהאזינו, מסתבר שלא היה אומר ר' שילא טעמא דמפלת רשעים אי מצינו מפלת רשעים הכתובה אריח על גבי לבנה, וכיון שכן יש רגלים לדבר שגם ר' שילא מודה לצורת המ"ס. ולכן יש ליישב הגמ' שלא דיבר רק על צורות שיש להן לבנים וגם אריחים - וכיון שכן צורת המ"ס נראה עיקר נגד מה שנראה בהשקפה ראשונה מהגמ'. [אבל זה ברור שלא עלה על דעת רבינו תם להכריע נגד משמעות כלל הגמ' ע"פ סברא זו אילו לא מצא שצורה זו היא צורה מקובלת. אלא כיון שמצא צורה אחרת ממה שנראה בגמ' וגם טעמא דאיתמר בגמ' מוכחת כן, יש להסיק מזה שגם הגמ' מסכימה לצורה המקובלת כיון שאפשר למצוא תירוץ שלא יהיה סתירה לזה מהגמ'. אבל בעלמא אין טעמא דאגדתא כדאי להכריע במחלוקת במסורת. וראיה לזה ממה שלא הקשה רבינו תם סתירה בגמ' עצמה בין הכלל והטעם. ובדאי שייך בזה הא דאמר בירושלמי פאה פ"ב ה"ד וסוף פ"א דחגיגה, דאין למדין הלכה⁴⁵ מפי האגדות⁴⁶, ופשיטא דטעמא זו אינה אלא אגדה, ודבר הלמד מענינו הוא. ועוד דאפילו אם היה אפשר ללמוד הלכה לחדש צורה חדשה נגד המסורת ע"פ טעמא דמילתא, כאן לא שייך, כי מאן לימא לן דטעמא דנתפרש בגמ' הוא הטעם היחיד הקובע צורות השירות. והרי בהל' ס"ת המיוחס לר"י ברצלוני פירש טעמא אחרינא לשירת האזינו. וכן מוכרח שיש עוד טעמים לצורות השירות,
- ³⁸ לקמן סק"ד.
- ³⁹ לקמן סקכ"ו.
- ⁴⁰ "גנזי ירושלים" (הרב א.י. וורטהיימר) ח"א ירושלים תשמ"ב עמ' קא; מלאכת הסופר לרבי משה זבארה עמ' פט בשמו ותיקנו קצת על פיו.
- ⁴¹ אם כוונתו על שירת הים הכוונה למדרש המובא במחזור ויטרי עמ' 662, והמסורת ייתכן שהיא רשימת ראשי השיטין של שירת הים כמו שנמצא אצלנו במסורת הדפוס (מקראות גדולות דפוס ווארשא בראש שירת הים) ובמסכת סופרים. וע"י הערה 61.
- ⁴² מלשון זה משמע דאין הלבנה צריכה להיות כפול האריח ממש - רק יותר גדול. וכן דייק בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' נה, והסופר הרב מנחם דוידוביץ (ביאוצרות ירושלים" חלק ק"צ סי' תקל"ב) מדברי השי"ך יו"ד ער"ה סק"ז. וכך כתב בהדיא בראש יוסף (לבעל פמ"ג) מגילה טז ע"ב. וע"י סי' יא "שיטות הראשונים באריח ולבנה" סק"ו ובהערה שם.
- ⁴³ אין הכרח מהמסכת סופרים שצורת האזינו היא לבנה על גבי לבנה, אלא רק מוכרח שאינה אריח על גבי לבנה. אבל עכ"פ חזינן מהמסכת סופרים שאיננה בכלל "כל השירות", ואם כן יש לכתבה לפי קבלתנו. וכן יש לפרש דברי הר"ן על הרי"ף שמביא מדברי ר"ת אלו.
- ⁴⁴ ולענין מה שכתב רבינו תם שכל שורות האזינו הן שוות, כבר כתב בתוס' הרא"ש: **אבל שירת האזינו פירש רבינו תם שהיא לבנה על גבי לבנה שיטה אחת קצרה מעט מהאחרות**. ודבר זה מוכרח כי כל אשר עינים לו יראה שאם לא ימשיך ויצמצם אותיות שירת האזינו אזי תהיה שורה אחת נכנסת קצת ושורה אחת יוצאת וכן נהגו לכתוב מקדם כמו שכתב באור תורה פ' האזינו, ואם הצורה הזאת נקראת אריח על גבי לבנה, אזי לא קשה כלום מהגמ', שהרי א"כ שירת האזינו היא מכלל כל השירות, כי לרבינו תם גם בשירת הים האריח ע"ג לבנה היא רק בצדדים כמ"ש ב"שיטות הראשונים באריח ולבנה וצורות השירות" סק"ז. וגם מהא דהאזינו שעשה שירה וכו' שממנו הוכיח ר"ת ששורותיה שווים אין ראיה, כי אע"פ ששניהם אריח ע"ג לבנה מ"מ יש חילוק בצורות. אלא ודאי שגם כשיש חילוק באורך השיטין נקראו כולם לבנים כיון שהם ארוכים ביחס לאריחים. וכן מוכח מהל"א מלכים (שביהושע יא) כי איך ישוה באורך הלבנה **מלך גזר למלך העי אשר מצד בית אל**, ובפרט דקיי"ל ביו"ד רע"ג סי'ג שלא יאריך או ימעט הכתב וכו' [ע"י לקמן סי' יח סק"ה]. (וע"י בנו"ב תניינא יו"ד סי' קע"ו וצ"ע. וע"י בשו"ת משיב דבר ח"א סי' מ"ב ומנחת יצחק ח"ז סי' מ"ט). שוב מצאתי כדברי בשו"ת עמודי אור לרבי יחיאל העליר סי' ס"ג ע"ש באריכות.
- ⁴⁵ והוא ק"ו מהא שאין אנו משיגים באגדות השי"ס להגיה הספרים בחסרות ויתרות - אפילו במקום שמפורש כמו **מעבירים כתיב** (שבת נה: ע"ש בתוס' ורע"א). וכ"ש כאן שאין עדות ברורה של הגמ' על צורת השירה, וגם אין ראיה דשייך טעם מפלתן של רשעים לצורת שירת האזינו.
- ⁴⁶ ע"י נו"ב תניינא יו"ד סי' קס"א. ובאוצר הגאונים חגיגה (הפירושים סי' סז) העתיק מכמה ספרים פירוש רב האי גאון לחגיגה: **הוא יודעים כי דברי אגדה לאו כשמועה הם אלא כל אחד דורש מה שעלה על לבו כגון אפשר ויש לומר, לא דבר חתוך, לפיכך אין סומכים עליהם**. וע"י גם באשכול ה' ספר תורה (מהדורת אלבק עמ' 158 מהדורת רצ"ב עמ' 47), ור"ן נדרים מ' ע"ב ד"ה ולענין הלכה [ושאר ראשונים] בשם הרמב"ן דלא דחינן מימרא דאיסורא מפני מימרא דאגדתא, ומאירי שבת סוף נה ע"א.

דהא גבי הכ"ח עתים שבקהלת והרבה מזמורי תהלים וצורות אחרות של שירות, לא שייך האי טעמא דשלא תהא תקומה למפלת רשעים. אך בר מן דין לא שייך כלל להכריע נגד המסורת ע"פ סברא, אפילו סברא מעלייתא כמו שכתב האור תורה ב' צו (ז, כח) גבי "וידבר" ד"כל חלב" שהביא שהמאירי כתב: **כי אין ראוי לומר בענין המתחיל בדיבור הש"י למשה שלא יהא בה פיסקא**. ועל זה כתב האו"ת: **אתמהא, וכי הפתוחות והסתומות מסברתנו הן עשויות לשנאמר זה ראוי לומר וזה אין ראוי לומר? אם הש"י לא רצה לעשות כאן פיסקא מי יאמר לו מה תעשה! והתימה על המאירי ז"ל שהרי ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה ידך במטך וגו' בפרשת וארא הוא ענין מתחיל באמירת הש"י למשה והוא ז"ל עצמו מודה שאין בו פיסקא, ומה לי אמירה ומה לי דיבור?**⁴⁷ ותנ"ך הוא מלא מדברים יוצאים מן הכללים והסברא לטעמים נעלמים, וחז"ל גילו לנו טפח וכיסו טפחים. ואכמ"ל יותר].

ו. הנה לדעת רבינו תם לא בא המימרא הזה ללמדנו על צורות השירות, כי על כרחך צריכים אנו לסמוך על הקבלה לדעת איזו שירה יש לה אריחים ולבנים, וא"כ ממילא נדע ג"כ מהקבלה אם השירה היא אריח ע"ג אריח או אריח ע"ג לבנה. אלא ודאי שהמימרא היא מימרא דאגדתא ובא רק להשמיענו לכל היותר דין צורת בני המן בלבד וטעמו, ולכן גם לא השמיע לנו צורת מלכי כנען לגירסתו, דיקא נמי דלשון המימרא היא **חוץ משירה זו**, מכלל דבמגלה קא עסיק. וזהו טעם הטור בקיצור פסקי הרא"ש, שאע"פ שבפסקי הרא"ש העתיק כל המימרא כלשונו, בקיצור פסקי הרא"ש בקצרו דברי אביו כתב רק: **ולכתוב אותן** (עשרת בני המן) **אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה**, והשמיט דין כל השירות. וכיון שהיא אגדתא נחא הא דאי אפשר לר"ת לכתוב עשרת בני המן בצורה טובה של אריח על גבי לבנה - דרך בא לדרוש טעם נוסף. ואע"פ שחוץ משירה זו היא לאו דוקא, כדמשמע מלשון ר"ת דלדוגמא נקטו⁴⁸ - מ"מ הוצרך לתירוץ דלא מיירי אלא בשירות דיש להן אריחים ולבנים, דאפילו אם מיירי בכל השירות, לא שייך להכניס שירת האזינו בכלל החוץ, שהרי אין בה אריחים דנימא שהכוונה חוץ משירת בני המן וכיוצא בה שהן אריח על גבי אריח וכו'. ולכן פירש דכל השירות מיירי רק במין שירות מסויים. ולשון **כל השירות כולן**, אע"פ שאינן אלא שתיים⁴⁹ לפי בן-אשר והספרים המדויקים, היא גוזמא בעלמא הנהוג בפרט בדברי אגדתא⁵⁰. ובדאי שרבינו תם מפרש שטעם **שלא תהא תקומה למפלתן** מפקיע מדין אריח על גבי לבנה⁵¹, דאי לאו כן, לא הוכיח כלום בהביאו שגם בשירת האזינו כתיב מפלתן של רשעים, ועיקר חסר מן הספר. ולפי"ז צריך לבאר **ששלא תהא תקומה למפלתן** שייכת גבי בני המן, דהם מזרע עמלק ואחריתם עדי אובד⁵². וכן גבי מלכי כנען דאיכא מצות **לא תחיה כל נשמה**. וכן גבי שירת האזינו שלעתיד לבוא מפלתן של רשעי אומות העולם תהא מפלה נצחית. מה שאין כן גבי שירת הים על מפלת מצרים, שאחרי כן נשארה מלכות מצרים וגם תהיה להם תקומה לעתיד לבוא כדכתיב בקרא: **ואם משפחת מצרים לא תעלה וכו'** (זכריה יד, יח). וגם אצל שירת דבורה על הנצחון נגד יבין מלך כנען, הנה יבין מלך כנען מחרושת הגוים, בחוץ לארץ היה, כי לא נשארו מלכי כנען בארץ ישראל. וכן פירשו הרד"ק ומצודת דוד כי היה מחזור שבכנען וכשכבשו יהושע נתיישבו בחרושת הגוים. ואף על פי שהכריתו יבין מלך כנען, מכל מקום על הכנענים ההם לא היתה מצות **לא תחיה**, כיון שהיו בחוץ לארץ, ולכן ג"כ לא שייך עליהם שלא תהא תקומה למפלתן⁵³.

⁴⁷ והנה אף המאירי לא הכריע לכתוב שם פרשה אלא משום שמצא בכל התיקונים שיש שם פרשה, אבל מסברא דמילתא גרידא גם הוא לא היה מכריע כן למרות שבריש תורת כהנים (הובא ברש"י שם), מבואר שלכל דיבור היתה קריאה חדשה, אך לא לכל פרשה. והוצרך לתת טעם לשאר פרשיות שאין בהן דיבור לתת ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה. ומבואר לפי זה שלכל דיבור ראוי להיות שמה פרשה חדשה להורות על הקריאה החדשה. וכ"ש שאנחנו קיי"ל כדברי האו"ת ע"פ הרמב"ם, ואין שם פרשה בס"ת שלנו.

⁴⁸ ועי' לקמן סק"ח.

⁴⁹ בב"ב קז ע"א **"הלכתא בכל הני שמעתא מקמצינ"** - אע"פ שאינן אלא שתיים. ובשבעות לה: **כל השמות האמורים בלוט חול חוץ מאל נא אד' (בראשית יט, יח)**. והקשו הכסף משנה ומהרש"א בשם הרשב"א, (וכן הקשה הריטב"א): הרי אין שמות חול אלא אחד - **הנה נא אדני (בראשית יט, ב)**. ותירצו דאגב השאר נקטו לשון זו - והכי נמי יש לומר שמימרא זו היא אחת מסידרת דרשות של ר' שילא איש כפר תמרתא, שכולם בלשון "כל", אלא שהגמ' הביאה רק אחת. ובפסחים קו, קז - **מבדיל והולך כל השבת כולו**. ומפרש דהיינו רק עד יום רביעי (ולא עד בכלל), דאינו אלא ג' ימים שהוא פחות מחצי השבת. ועי' עוד במחזיק ברכה ס"י תקפ"ב סק"י. ובב"ק עט ע"א: **אע"ג דבבל התורה כולה אין שלוח לדבר עבירה, הכא יש שלוח לדבר עבירה**. אע"ג דאיכא נמי מעילה ושלוחות יד כדאיתא בקידושין מב: ועי' בכורות כד ע"א "ומאי בכוליה פירקין דר' יוסי תרתי אמר". ובסוטה לו ע"ב: **"כל התורה כולה בנימין כתיב חסר"** - אע"פ שיש ז' מלאים בתורה [כבמס"ג בראשית לה, יח; יהושע כא, כז]. וכתב על זה המנ"ש דברים לג, יב בשם מהר"ם די לונגאנו שלא דוקא אלא רוב - דרובו ככולו וכ"כ בתה"ד ס"י רלג - כי בתורה יש כ"ד בנימין חסרים יו"ד.

⁵⁰ וכן כתב בפירוש המש' להרמב"ם ריש פ"ג דעירובין שבכל מערבין הוא לשון הבאי (כחולין צ:), אלא ששם הוא מין אחר של גוזמא. ובהקדמת המהרי"ך חיות הנדפס בראש העין יעקב האריך בענין זה. ע"ש.

⁵¹ דלא כהריטב"א לקמן סק"ט.

⁵² וכ"כ בספר שערי אמת ח"ג על ה'ל' מגילה דף כז: אות קטן ב': **דשירת הים נכתבת אריח על גבי לבנה דעכ"פ יש להם תקומה דדור שלישי יבוא להם בקהל ה', ולא לאבדון נתנו - משא"כ זרע עמלק עומד למחיה וכתוב בהו מכת חרב והרג ואבדן, וכמ"ש בענין [ובשושן הבירה הרגו היהודים] ואבד, ואין להם תקומה**. עכ"ל. שוב מצאתי במגילת סתרים לבעל הנהיבות אסתר ט, יב: **הרגו היהודים ואבד. לשון ואבד קשה קצת דאיזה איבוד שייך אחר הריגה? ונראה שכוונתם ה' להרוג כל משפחה ומשפחה שלא ישאר שום גואל הדם ושיתאבד זכר ההרגים משושן. וכל הריגתם היה רק בהעמלקים...** וכ"כ בהגה במכלול יופי בשם הרלב"ג שהרגו רק העמלקים, ושוב מצאתי כן בסידור חסידי אשכנז עמ' ר' בשם אגדה דמגילה ובתרגום אסתר ט, טז.

⁵³ שוב מצאתי ב"חידושי הגר"א על מגלה" בשם ספר מעלות הסולם עמ' 28 בהגה וע' בספר תולדות אדם (פי' על הגדה) מהמחבר חיי אדם (נדפס גם בהגדת גאונים ווילנא) כ' ע"פ עבדים היינו כו' וז"ל: **וכענין זה שמעתי מהגאון החסיד [הגר"א] ז"א פ"א בפורים ונשאל לפניו למה אחז"ל כל השירות אריח על גבי לבנה כו' שלא תהא תקומה כו' והל"ל שלא היה תקומה כו' ואחר שמדתו היה שלא לו' בדבר שאינו על דרך פשט רק ראשי דברים השיב בקצור: אם תבין פסוק זה ב' עקב ואשר עשה וגו' ויאבדם עד היום הזה (דברים יא, ד). וז"ל ותמה הרמב"ן: לא הבינותי טעם עד היום הזה, כי כל המתים בים אבדן עולם הם [ואבדים. ויתכן שהוא חוזר לסוסי ולרכבו - שאבד סוס ורכב מצרים בכל הדור ההוא. כי כל סוס ורכב וכל פרש אשר במצרים הוציא עמו, ואבדו כלם והיתה ממלכה שפלה בלא רכב וסוס וחיל ועוזו. ואמר ר"א שלא קמה עוד בניהם תחתם להיות כמוהם, ר"ל כי השם אבד הרודפים בים ואבד זרעם במצרים, ולא נשאר להם שם ושאר, כי הם**

ואע"פ שלכאורה תירוצ' ר"ת הוא דחוק מאד, דמאיזה טעם ידבר רב שילא דוקא בשירות של אריחים ולבנים ובלי לפרש שכן כוונתו. ועוד מאי נפקא מינה במימרת ר' שילא אם יש לשירה גם אריחים או כולה לבנים, כיון שטעמו שייך גם בכולה לבנים? הנה האמת כי תירוצ' רבינו תם הוא מדויק מאד, כי במסכת סופרים פ"ב ופ"ג מסדר דיני כתיבת השירות לפי צורתיהן - שירת האזינו, שירות אריח על גבי לבנה, שירות תהלים איוב ומשלי, שירות אריח על גבי אריח. ובירושלמי סידר קצת באופן אחר - שסידר אריח ע"ג אריח עם אריח ע"ג לבנה. ור' שילא סידר המאמר שלו ע"פ מימרא כעין הירושלמי, ולהדגשת הענין נקט הלשון **כל השירות** אף שאין כוונתו אלא כמו הירושלמי. ולפי זה י"ל דבני המן ומלכי כנען נקראים שירות רק לפי צורתם.

ז. עכ"פ מבואר מדברי רבינו תם שאין כלל הגמ' נאמר אלא על השירות שיש להן אריחים ולבנים, ולפי דבריו אין הכרח כלל נגד צורת שירת דוד שבבן-אשר, שהרי גם היא כצורת האזינו. ומצד טעמא דמילתא איכא למימר שטעם צורת בן-אשר היא ג"כ שלא תהא תקומה למפלת רשעים, כדכתיב בהדיא **ואכלם ואמחצם ולא יקומו** (ש"ב, כב, לט), **אמחצם ולא יכלו קום** (תהלים יח, לט)⁵⁴. או טעמו כטעם מזמור שיר חנכת הבית לדוד ושירת אסף (דה"א, טז) ושאר צורות דלא שייך בהו מפלתן של רשעים.

ותירוצ' ר"ת - דלא מיירי בשירת האזינו שאין בה אריחים, העתיק הר"ן על הרי"ף, המרדכי⁵⁵, והגהות מרדכי וחידושי [תלמיד הרמב"ן המיוחסים] להר"ן. ובפסקי תוס' ותוס' הרא"ש ובאגודה⁵⁶ רק כתבו בקיצור שהאזינו היא לבנה על גבי לבנה, ואולי רמזו בזה על תירוצ' ר"ת. והנה שיטת רבינו תם באריח ולבנה היא שיטת רוב הראשונים⁵⁷, מלבד הני"ל, הרי שלכל הראשונים האלו - ולמה דקיי"ל להלכה - יש לתרץ הגמ', דלא תקשה מהאזינו, כר"ת - ואם כן אין שום הוכחה ממנה נגד צורת בן-אשר שהיא כולה לבנים כצורת האזינו.

ח. ובסמ"ג במצות עשה דרבנן ד' כתב: **עוד שם ושירה זו אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה שלא תהא תקומה למפלתן של רשעים. ופי' בהלכות גדולות איזהו אריח את ואת ואת לבנה פרשנדתא דלפון אספתא שאריח חצי לבנה. וכענין זה במלכים דיהושע. ובשירת האזינו דמוכח במסכת סופרים שהיא לבנה על גבי לבנה שהן שוות, יש לפרש שלא תהא תקומה לשופכי דמים של ישראל כדכתיב ודם עבדיו יקום.** וכ"כ רבינו ירוחם נתיב י' סוף חלק ב'. הנה הם פירשו לבנה כרבינו תם, אלא דכתבו לתרץ הא דהאזינו משום דאית בה מפלת רשעים (וכ"כ במחזור ויטרי ה' פורים עמ' 212), ואילו הא דהגמ' לא איירי אלא בשירות שיש בהן אריחים ולבנים לא הזכירו. ולפי זה צריך לומר דחוץ דקאמר הגמ' הוא לאו דוקא וכמו שכתב הריטב"א [לקמן סק"ט], ומ"מ טעמא צריך כדי לקבוע שהוא אמנם שייך בהדי בני המן. וכן משמע מהאבודרהם דהוא לאו דוקא⁵⁸. ולהאמור בסק"ז ג"כ י"ל דשירת דוד הוי כהאזינו.

ט. והריטב"א כתב: **פרש"י⁵⁹ ז"ל אריח הוא הכתב ולבנה היא החלק שהוא מן הכתב כפליים והאריח חצי לבנה היא. ודקאמר חוץ משירה זו לאו דוקא אלא ה"ה לכל שאינה דרך הלל אלא שמזכיר מפלתן של רשעים כגון שירת מלכי כנען שבספר יהושע וכן שירת האזינו שמדברת ג"כ במפלתן של רשעים. ובכל**

הרשיעו יותר מכל מצרים לרדוף אחרי גאולי השם אבל לא נזכר זה בתורה. ובספורנו שם כתב: **ויאבדם ה' עד היום הזה כי אז טבעו שלישי מצרים וחילם באופן שגם מ' שנה אחרי כן היו מרגישים אבותם הגבורים שלא קמו עדיין ממלאים את מקומם.** [ואז יתיישב ג"כ מאמרם ז"ל ואמרתי לו עדיין לא הבנתי ואמר לי ולמה לא תבין והלא כתיב סוס (נראה דצ"ל לסוסיו ולרכבו וכן העתיק סוסיו בהגדת גאון ווילנא) ורכבו ואז הבינותי כוונתו ואמרתי הענין בפניו ושמע ונראה שהודה שיפה כוונתי כו'. ועי' שו"ת חתם סופר ארי"ח סוף סי' ק"ץ.

⁵⁴ ובודאי לא על שאל אמר המפלה, כי הרי בהריגת שאול ויהונתן קרעו בגדיהם והספידו ובכו וצמו. וגם הרג ההורג את שאול ועוד דברים עשה לטובתו ולטובת משפחתו. ואע"פ שמזמור שגיון לדוד אשר שר לדוד על דברי כוש בן ימיני נגד שאול נאמר כמו שאמרו במזמור ס"ז: וכמו שפירשו המפרשים - היינו משום שהיה בשעה שאול רודפו ואין אדם נתפס על צערו כמו שכתבו התוס' ביומא כב: ד"ה והאמר, אבל שירת דוד אמרה בסוף ימיו אחרי שניצל מכל צרותיו כמו שפירשו המפרשים.

שוב מצאתי בספר "בן יהוידע" לבעל "בן איש חי" על מגילה: **כל השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבנה. פירוש שירת הים ושירת דבורה. והקשה בפתח עינים בשם רבינו ישעיה הגדול ז"ל, והא שירת דוד אריח ע"ג אריח ולבנה על גבי לבנה, ותירץ דאין הכי נמי עושין כן שלא כדין יע"ש. והוא דחוק גדול. ונ"ל בס"ד דשירת דוד הע"ה היתה ביום הצילו מכף כל אויביו ומיד שאול כמפורש שם, והנה אויביו שהם דואג ואחיתופל לא היה להם תקומה שנטרדו מעולם הזה ומעוה"ב, וגם שאול המלך ע"ה בענין מלכותו לא עלתה לו ארוכה, שפסקה מזרעו לגמרי וניתנה לדוד המלך ע"ה - ולכן נכתבה אריח על גבי אריח.**

⁵⁵ העתקתיו מכ"י בראש סי' יא "שיטות הראשונים באריח ולבנה..." הערה 2, (וב"צפונות" גליון יב ב"שיטות הראשונים בצורת בני המן" הערה 1).

⁵⁶ אגודה סוף פ"ק דמגילה: **דרש רב שילא כל השירות אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח וזו לבנה על גבי לבנה פירש"י אריח היא וכתב והלבנה האויר ואין נראה לר"ת דחלק לא יקרא לבנה אלא השטה ארוכה קרויה לבנה והקצרה אריח וכל זאת זה למטה מזה וכל השמות הארוכים זה למטה מזה.**

ושירת הים אלו הן ראשי השיטין, אז לאמר ורכבו לישועה שלישיו כו'. האזינו פי' ר"ת דהויא לבנה על גבי לבנה וכן מוכיח במסכת סופרים שכתב השיטות ארוכות זו כזו, וכן שנינו האזינו שעשה שירה ושירה שעשה האזינו לא יקרא כו'. בירושלמי עשרת בני המן צריך שית שיטין איש בריש דפא ואת בסוף דפא.

⁵⁷ הלא הם: הבה"ג, והאשכול (הל' ס"ת), וראבי"ה ואו"ז הל' מגילה בשם הרי"ש, וספר המנהיג (הוצאת מוסד הרב קוק) הל' מגילה, והרשב"א שו"ת ח"א סי' תל"ה ותרע"ד, והסמ"ק סי' קמ"ח, והמכתם, והתשב"ץ ח"ג סי' רע"ג, והמגיד משנה, והגהות מיימוניות, ואבודרהם בהל' מגילה, והסמ"ג ורבינו ירוחם - וכן נקטינן כצורת רבינו תם (דלא כצורת רש"י) בצורת בני המן, כמבואר ברשב"א ותשב"ץ שם, והדברים מפורשים באר היטיב בספר צרור החיים לתלמיד הרשב"א, ונתבאר בארוכה אצלנו במאמר "שיטות הראשונים בצורת בני המן" ("צפונות" גליון יב). וכן המנהג הפשוט אצלנו בשירת הים לעשות הכתב יותר גדול מהריוח כמ"ש בראש יוסף מגילה טז: וכמו שצייר בקסת הסופר.

⁵⁸ דכתב: ואמרין התם א"ר חנינא בר פפא כל השירות כולן אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח חוץ משירה זו של עשרת בני המן שהיא אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה מאי טעמא אמר רבי אבהו כדי שלא תהא תקומה למפלתן של רשעים. וכן בשירת האזינו ובמלכים דיהושע שאומר במסכת סופרים (פ"ב ופ"ג) שהם לבנה על גבי לבנה ר"ל שלא תהא תקומה לשופכי דם נקי שנאמר כי דם עבדיו יקום. ופירש ר"ת אריח הוא חצי לבנה כדאיתא בפירקא קמא דעירובין (ג:) וב"ב (ג.) דהיינו את שהוא מיעוט כתב לבנה רוב כתב דהיינו פרשנדתא, וכן פירש בעל הלכות גדולות. ודלא כפירש"י שפירש אריח כתב לבנה חלק. ועי' לעיל סק"ו.

⁵⁹ וכן פירשו הרי"ד והרי"ז ושבולי הלקט ושיטת ריב"ב (על הרי"ף).

השירות כלן אע"פ שעושה אותם אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח צריך שיהיו ראשי השורות סתומים מכאן ומכאן ואלא יהיו פרוצים כמו שכותבין קצת ספרים⁶⁰ וכן קבלנו מן הגאונים⁶¹ ז"ל.

הנה לדעת הריטב"א מהגמ' יש ללמוד שני טעמים לצורת שירה - שירה שהיא דרך הלל, ומפלתן של רשעים; וכל אחת קובעת צורה לעצמה, אלא שדרך הלל מפקיע מצורת מפלתן של רשעים. וכוונת הגמ' גבי בני המן, שיש רק טעמא דמפלתן של רשעים. ונראה דגם לדעתו כוונת הגמ' רק לדרוש טעמא דבני המן ולהכי שייך לומר לאו דוקא. ולפי שיטתו קריאת שמות בני המן ומלכי כנען נחשבת כשירת נצחון⁶², שכן דרך המנצחים להשתבח בהראות התגברותם על המנוצחים לעיני הכל. ולכאורה לפי שיטתו כרש"י באריח ולבנה, הרי שירת דוד היא אריח על גבי אריח בבן-אשר וצריך א"כ להיות דינה נכלל בגמ' הזאת, וא"כ כיון שהיא דרך הלול אע"פ שיש בה גם מפלתן של רשעים דינו להכתב אריח ע"ג לבנה ואתי שפיר שהריטב"א לא הזכירו יחד עם היוצאים מן הכלל. ברם אינו מוכרח דהא גם ספר תהלים ושירת אסף שבדברי הימים הוא דרך הלול, ואעפ"כ אינם כתובים אריח על גבי לבנה. אלא על כרחך שכוונת הריטב"א אינה על סתם הלול אלא הלול גדול כגון הלול על נס⁶³ כמו שבארו המאירי ועוד⁶⁴, וא"כ אין הכרח ששירת דוד הוא בכלל זה, שהרי שירת דוד היא הודאה כללית על כל נסי וחסדי ה' עמו ובזה דומה מאד לשירות ותשבחות של תהלים ולשירת אסף [כמו שכתב האברבנאל ע"י הערה 95], משא"כ שירת הים ושירת דבורה הן הלול על מאורע מסויים ומגודל הרגשת הנס בשעת מעשה, שרתה עליהם רוח הקודש ושרו. ולא תקשה מהגמ' דאיכא למימר ג"כ ה"ה שירת דוד שיש בה ג"כ מפלת רשעים, ולא הזכיר הריטב"א אלא מלכי כנען הנזכר בירושלמי והאזינו דאיתא בתורה. ועוד איכא למימר דדוקא אלו השנים קא קשיא להריטב"א כיון שמלכי כנען הוזכרו בירושלמי, וכן האזינו דינו להיות רווח פרשה סתומה באמצע כמש"כ הרמב"ם⁶⁵ והרא"ש⁶⁶ בשם המסכת סופרים, והרווחים מכוונים זה תחת זה, וא"כ על כרחך צורתו נקראת אריח על גבי אריח; משא"כ שירת דוד אינה מוכחת שהיא אריח על גבי אריח, דאע"פ שבשמואל יש סופרים שכתבו השירה על עמוד רחב והניחו רווח גדול באמצע, מ"מ בתהלים היא כתובה כשאר התהלים בעמוד צר, והרווחים אינם מכוונים זה כנגד זה כדי שייקרא אריח על גבי אריח, והצורה שבשמואל היא אותה צורה רק עם רווח גדול⁶⁷, ואין בזה קפידא כי אין לרווח שיעור למעלה, ובזה לא נקראת אריח על גבי אריח כיון שאפשר בלתו. ולפי זה גם לשיטת רש"י דלבנה היא החלק אפשר לתרץ כעין תירוץ ר"ת על שירת האזינו - שהגמ' מיירי רק בשירות שיש להן אריחים ולבנים, אבל כאן אין לבנים. עכ"פ איך שתהיה כוונת הריטב"א, נראה שהאמת הוא שגם אליבא דשיטת רש"י שירת דוד אינה צורת אריח על גבי אריח בדוקא⁶⁸.

ובאור תורה פ' האזינו העתיק מחידושי מגלה לחכם אחד מנרבונה תלמיד רבי' מרדכי ז"ל: **כל השירות כלן אריח ע"ג לבנה וכו' וא"ת והא שירה דהאזינו שהיא אריח ע"ג אריח? וי"ל דהכא מן השירות שנאמרו על הנס קאמר כגון שירת הים ודבורה ודוד והך דמגלת אסתר אבל האזינו לאו על נס נאמרה.** הנה בפשטות סובר כשיטת רש"י, וכוונתו שהאזינו היא אריח ע"ג אריח וכו'⁶⁹. ומדלא הזכיר מלכי כנען משמע דלא היה גורס כן בגמ'. ונראה דכוונתו בשירות שנאמרו על הנס, דנס של מפלת רשעים בבואם להלחם נגד ישראל קאמר וכמו שבאר הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא, שאחרי שפירש אריח ולבנה כר"ת⁷⁰ כתב: **ובשירות של מפלת אויבים איתמר לאפוקי שירת האזינו דלא מיירי בה הכא.** ולפי שיטתם מובן מאליו שהגמ' מיירי בשירות של נס דוקא, ושפיר אפשר ללמוד מכלל הגמ' דיני כל השירות, דשירת הבאר לא נאמר על מפלת אויבים וכן שירת יהושע נאמר על נס עמידת החמה⁷¹ וכן שאר השירות לא נאמרו על נס מפלת רשעים⁷². רק שירת דוד ס"ל להחכם מנרבונה שגם היא על נס מפלת רשעים, ודעת הרמ"ע לא נתפרש ובזה יש לצדד כמבואר למעלה בבאור הריטב"א⁷³. אך קשה על שניהם למה לא הוזכרו מלכי כנען? וצריך לומר לדידהו שאין רשימת מלכי כנען נחשבת כשירה, אלא היא רק רשימת שמות המלכים, ודומה

⁶⁰ עי' סי' יא "שיטות הראשונים באריח ולבנה וצורות השירות" סק"ג וסק"ו.

⁶¹ אולי זהו פירושו של וסתומה בשני ראשיה - עי' סק"ד הערה 41 ולקמן סקל"ד.

⁶² שוב מצאתי כן בשפתי חכמים על מגילה: **ונקרא שירה לפי שקריאת מפלתם היא כעין שירה...** ועי' לקמן סק"א.

⁶³ כמו הנסים של גאולתן של ישראל שאומרים עליהם הלל כפסחים ק"ז ע"א - ע"ש שמשמע שנאמר רק על נס גדול של הצלת רבים כעין הצלת כלל ישראל על ים-סוף.

⁶⁴ לקמן סק"א סק"ב וסקט"ז.

⁶⁵ הל' ספר תורה פרק ח' בצורת האזינו.

⁶⁶ הלכות ספר תורה סי' יד.

⁶⁷ "כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא" עמ' 178.

⁶⁸ ועי' לקמן סק"ה, דמבואר במס' סופרים שדרך כתיבת שירת דוד שבשמואל ושבתהלים שוה לשאר תהלים, ובתהלים אין דין שהרווחים שבאמצע השיטין יהיו כשיעור פרשה ומכוונים זה תחת זה. ועי' לקמן סי' יג סק"ח.

⁶⁹ דלא כמו שנראה מהא"ת שכוונתו לפרש לבנה כר"ת וששירת האזינו אין בה לבנים, דליתא דכל הראשונים שהביאו דברי ר"ת הסכימו לדבריו, שכולה לבנים, וכן משמע מהמנחת שי (לקמן סוסק"ו) שקושיית החכם מנרבונה הוא אמאי לא חשיב שירת האזינו בהדי בני המן, וזה לא שייך להקשות בנוסח הזה אלא לשיטת רש"י - שגם שירת האזינו יש לו אריחים ולבנים; אבל לר"ת שאין להאזינו אריחים, רק שייך להקשות איך קאמר שכל השירות אריח על גבי לבנה, הא האזינו אינו כן.

⁷⁰ **וכל השירות אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח, חוץ מזו שאריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה שלא תהא תקומה למפלתן.** פי' אריח כתב ממועט ולבנה כתב מרובה וסוים לשונו **ובשירות וכו'** כמועתק בפנים.

⁷¹ או ייתכן שעצם השירה לא נזכרה בקרא (כפירוש הראשון של הרד"ק).

⁷² ושירת יהושפט נאמרה לפני מפלת האויבים, ולא נאמרה על מפלתם.

⁷³ אלא דמצד הלשון (כלומר כדי שיהיו ד' שירות אריח ע"ג לבנה לעומת ב' - לא ב' שירות אריח ע"ג לבנה לעומת ד'), נראה דלפי פירושו בגמ' גם שירת דוד היא בכלל כל השירות כמבואר בסי' בסקט"ו. אך אינו מוכרח: דהא גם הריא"ז (לקמן סק"יז) לומד כהר"ד, ואעפ"כ גם לדידה אינם אלא ב' לעומת ד'.

לרשימות שמות אחרות שבנ"ך שג"כ כתובות בצורת ⁷⁴ שירה ⁷⁵. ולא תקשה ממאמר הירושלמי, שהוא חלק מהלכות סופרים המסדר ה' צורות השירות לפי סוגי הצורות ולא ע"פ התוכן ⁷⁶. ולפי הרמ"ע אפשר ליישב גם כשיטת ר"ת ⁷⁷, אבל לפי החכם מנרבונה נראה שהגמ' היא דוקא כיון שהולך בשיטת רש"י - ולפי המבואר לעיל כל דיני השירות מבוארות חוץ ממלכי כנען בלבד, ולא מסתבר שהשמיטה רק מלכי כנען. ועוד אילו נאמר לאו דוקא על מלכי כנען, תו אין צורך לתרץ שירת האזינו, דגם הוא יתורץ כן וכשיטת הריטב"א. אבל לשיטת ר"ת שהגמ' אינה מלמדת אותנו כל דיני השירות, ממילא שייך שפיר לומר לאו דוקא על מלכי כנען, דעיקר הגמ' בא להשמיענו דין בני המן; ומאידך גיסא אכתי יש לפרש דכל השירות אינה כוללת האזינו (דאינה על נס) כיון דלא שייך לכללו בלאו דוקא של ה"חוץ" לשיטת ר"ת. ושמא דבר זה הכריח לבעל אור תורה להבין שהחכם מנרבונה הולך בשיטת ר"ת.

יב. וגם המאירי⁷⁸ תירץ כנ"ל שהגמ' מיירי רק בשירות שנאמרו על הנס. ויש לומר שכוונתו לנס על מאורע מסויים דומיא דשירת הים ושירת דבורה, ולאפוקי שירת האזינו ושירת דוד, אך אין הכרע בדבריו.

יג. ורש"י פירש: **שלא תהא להם תקומה. שלא יהא להם מקום להרחיב צעדיו תחתיו.** הנה דימה שמות בני המן לאותם רשעים עצמם, כאילו הם עומדים זה למעלה מזה בצורת השירה. וכן אפשר לפרש צורת מלכי כנען. אך לפי פירושו זה, לא שייך טעם **שלא תהא תקומה למפלתם של רשעים** לצורת שירת האזינו, ועל כרחך יש טעם אחר לצורתה, וא"כ יש לומר שהוא הדין ששירת דוד יש לה טעם אחר. וכן איננו שייך לשירת הים ושירת דבורה, ואם כן מבואר שאע"פ שיש בהן מפלת רשעים, אין מזה הכרח שתהיה צורת אריח על גבי אריח. ולפי זה למדנו רק צורת בני המן וטעמה [נצורת מלכי כנען], ולא נדע מהבבלי צורת שאר השירות. ובודאי היינו משום שר' שילא איש תמרתא בא רק לדרוש טעם בני המן ולא ללמד צורות השירות, ולכן אין מקום להקשות משירת האזינו ושאר צורות שירות, ולכן לא הוצרך רש"י לפרש יותר⁷⁹. גם לפי פירוש וצורת רבינו יהונתן מלוניל והנ"י⁸⁰ אין הכרח מהגמ' לצורת שירת דוד - דאיכא לתירוצי כמו רבינו תם או כהמאירי - אלא שהם פירשו שכל השירות קאי גם אשירת דוד⁸¹, וייתכן שסמכו על ספר שבידס כמו שעשה האברבנאל⁸², ולא נחתו לברר הצורה המדויקת של שירת דוד בספרי מקרא המדויקים⁸³.

⁷⁴ ועיין ביוסף לקח על מגילת אסתר ט,ו: ואומרו שמותם טרם אומרו היותם בני המן.... וגם נכתבו בשירה להורות על גדולתם שכן כשכותבים אגרת ומזכירים בו מלך או שלטון לא יכתבו את שמו תוך השורה אבל שורה בפני עצמו, כן מנהג ערב וישמעאל ואנשי פרס עד היום הזה ולכן הושמו כל אחד בשורה בפני עצמה.

והצורות שבנביאים שבבתי כנסת (גם באלו שלא נכתבו ע"פ העתק בן-אשר):

⁷⁵ כמו הרשימה ש"א, ל, כז בכ"י בן-אשר :-

[illegible]

גם בספר שיח סופר כלל כו ס"ה כתב שצריך לכתוב כשירת האזינו. ע"כ. וכן נוהגים חלק מהסופרים.

⁷⁶ וכמו המסכת סופרים שלנו, וכדלעיל סק"ו ד"ה ואע"פ.

⁷⁷ כדלעיל סק"ו ד"ה הנה. ועוד י"ל דשירת דוד ומלכי כנען אינם על מאורע אחד מסויים, כי כל מלך היתה לו מפלה בפני עצמו.

⁷⁸ הובא בסי' יא "שיטות הראשונים באריח ולבינה וצורות השירות" סק"ה.

79 ועיי לעיל סק"ו.

⁸⁰ הובא בסי' יא "שיטות הראשונים באריח ולבינה וצורות השירות" סק"ג וסק"ד.

81 ועיי לעיל סק"י.

82 לקמן סק"כ.

93 דלא רך במקום שיש סתירה ברורה מהגמ' למסורת אין סומכים על הגמ', אלא אפילו במקום שהראשונים פירשו בה נוסח המקרא בחידוש הגמ' שלהם, גם כן אין לקחת ממנה ראייה הלכה למעשה, כמו שכתב פוסק נוסח התורה שלנו האור תורה, בפי' לך בנידון הדומה לנידון דידן - שבגמ' חולין סה. מבואר ש**כדר לעומר** הוא ב' תיבות וכן מבואר שם בהדיא בר"ן על הרי"ף ורבי אברהם ממונטפשלר ("רבינו אברהם מן ההר"), ולעומת זה ברמ"ה ומאירי כתבו שהוא תיבה אחת וכמו שהוא בספרים העתיקים והמדויקים ומסורותיהם. ואחרי שהאריך לתרץ הגמ' שלא יסתור הספרים כתב: **ואם תאמר למה שמחתי בקיום דברי הרמ"ה והמאירי ז"ל, והלא בזה נתבטלו דברי הר"א מן ההר והר"ן ז"ל, ומאי חזית דדמא דהני סומק טפי דילמא דמא דהני סומק טפי? שתי תשובות בדבר. חדא כי דברי הרמ"ה והמאירי ז"ל היו מסכימין לאמת הנמצא בספרים ולכן ראוי לשמוח בקיום דבריהם ולהשתדל על כך (מש"כ) [משא"כ] בדברי הר"א מההר והר"ן שהיו הפך האמת. ועוד כי הרמ"ה והמאירי ז"ל נחתו להכי, ר"ל לכך באו וזהו אומנותם להגיה התורה ולדרוש ולחקור ולבדוק בספרים הקדמונים לברר האמת, ולכן טעות בדבריהם היא מילתא דלא שכיחא דמסתמא דקו ואשכחו. וביותר הרמ"ה שהוא רב מובהק מאד עד שהרמב"ן ז"ל היה שואל לו ספיקותיו והיה קורא אותו נשיא נשיאי הלוי. אבל הר"א מההר והר"ן ז"ל לא לכך באו ולא זאת מלאכתם, אלא אגב אורחיהו בהיותם מפרשין מסכת חולין פגעו בלשון הזה וכתבו עליו מה שנראה בתחילת העיון, ולכן אם לא יעמדו דבריהם אינו מן התימה: ולפי דרכנו למדנו כמה צריך אדם לעיין ולהתיישב קודם שישלח ידו להגיה הספר, שהרי שני אונני עולם הר"א מההר והר"ן ז"ל פקו פליליה במלת כדרלעומר: גם מכאן תבין סיבת רוב ההתחלפות שנמצא בזמננו במלות רבות מהתורה, כי מי יראה שני אונני עולם אומרים שכדרלעומר הוא ב' מלין, שלא ילך מידי ויגייג ב' סבית שלו, ובפרט בראותו לישנא דגמ' דלכאורה הכי משמע. לכן אמרתי מתוך מתון כמה זוזי שויא. עכ"ל. (ובמנחת ש"י שם אע"פ שהביא גם מתיקון ספר תורה של ר"ת תרי תיבות בחד שיטה, וגם כתב שתירוצ האור תורה אינו**

יד. ובתוס' רי"ד מהדורא תניינא הקשה: **כל השירות נכתבו כולן אריח ע"ג לבניה ולבניה ע"ג אריח. קשיא לי דהא וידבר דוד נכתבה אריח ע"ג אריח ולבניה ע"ג לבניה כבני המן ומלכי כנען.** ולא תירץ כלום. ובפסקיו (וכן בפתח עינים של החיד"א בשם רבינו ישעיה כמעט באותו לשון, והוא מהדורא אחרת של תוספותיו או פסקיו), כתב: **אמר רב חננא בר פפא דרש ר' שילא איש כפר תמרתא, כל השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבניה ולבניה על גבי אריח.** פי' אריח קורא כתב ולבניה קורא החלק, וכך הן נכתבות שירת הים ושירת דבורה. עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבניה על גבי לבניה. אמ' ר' אבהו לומר שלא תהא תקומה למפלתו. וקשיא לי שירת וידבר דוד נכתבת אריח ע"ג אריח ולבניה על גבי לבניה כבני המן ומלכי כנען. ויש לומר כי צריך הוא ליכתב אריח על גבי לבניה ושלא כדן אנו עושין, כמו שאנו עושין שלא כדן בסדרן של כתובים, דאמרי' בשלהי פרק השותפין (ב"ב יד:): **ת"ר סדרן של כתובים רות ספר תילים איוב משלי קהלת שיר השירים קינות דניאל ומגילת אסתר ועזרא ודברי הימים.** ואנו משנין הסדר הזה.

טו. הנה הרי"ד הולך בשיטת רש"י בביאור לבניה, ומלשון הפסקים וביותר מתוספותיו משמע שגירסתו בגמ' היא ג"כ **ומלכי כנען.** אך בענין שירת האזינו סתם ולא פירש איך צורתו עולה עם הגמ'. והנה הדבר ברור דאינו סובר כתירוצ' ר"ת, דאם שירת האזינו היא נחשבת כשירת אריח על גבי אריח ולבניה ע"ג לבניה, א"כ אינו שייך כלל; ואם שירת האזינו נחשבת כמין שירה שלישית, אזי גם שירת דוד אפשר לתרץ ככה. ולתרץ לאו דוקא כמו הסמ"ג או הריטב"א, ג"כ א"א, דא"כ גם שירת דוד אפשר לתרץ כן. ומדברי המנחת שי (לקמן סק"י) ו"בן-יהוידע" (הערה 54), נראה שסברת הרי"ד היא דבשלמא גבי שירת האזינו שייך טעם דמפלת רשעים, משא"כ גבי שירת דוד⁸⁴.

אך קשה לומר שהרי"ד הכריע מסברת הגמ' דצ"ל אריח על גבי לבניה, דאיך ישבש מסורת הספרים ע"פ טעמא דאגדתא וכנ"ל בסק"ה? ועוד שירת אסף והכ"ח עתים דקהלת יוכיחו שהן אריח על גבי אריח ולא שייך בהן טעם מפלת רשעים. אלא ודאי נראה שהרי"ד לומד כסברת החכם מנרבוה וכמו נכדו הריא"ז (לקמן סק"י). ובזה אתי הכל שפיר - דמובן מאילו שכוונת הגמ' דוקא על שירות דנס מלחמה, וכל כלל הגמ' דוקא קאמר, ולמדנו דיני כל השירות בתנ"ך בלי להזדקק למסורת הספרים. ולפי זה אין הכרח שכוונת הרי"ד באמרו ששירת דוד היא אריח על גבי אריח שכוונתו בדוקא דין אריח על גבי אריח, אלא כוונתו רק לתאר הכתיבה, ועיקר הקושיא אצלו היא שאינה אריח ע"ג לבניה. ואתי שפיר הלשון **כל השירות**, דאיכא ארבע נגד שתים. וגם אתי שפיר ההדגשה היתירה כל השירות **כולן**, דבא לאפוקי דלא תימא דלאו דוקא הוא, אלא כלל הוא בכל התנ"ך. ומאי דקאמר **שלא תהא תקומה למפלתו**, יש לפרש כפשוטו, דקאי על הצורה שבה עומדות השמות, וכאילו אותם רשעים עומדים שם זה למעלה מזה, וזה שייך רק ברשימות של שמות כגון בני המן ומלכי כנען - ולא בשירת דוד. והנה בזה נסתלקו הקושיות וההערות שבסק"ב, והם הם מה שהכריחו הרי"ד ללמוד בדרך הזו. ויש להדגיש כי דרכו אתי שפיר לפי גירסתו, אבל לפי ג"ר רוב הראשונים שאינם גורסים **ומלכי כנען**, הוצרכנו לדחוק לעיל בביאור דברי החכם מנרבוה והרמ"ע. ועיי' עוד בדעת הרי"ד לקמן סק"ג.

טז. ובפסקי ריא"ז (נכד הרי"ד): **כל השירות שנכתבו לנס הנעשה לישראל, כגון [עיי' סק"ד] שירת משה על הים ושירת דבורה, נכתבות אריח על גבי לבניה ולבניה על גבי אריח כגון כתב על גבי חלק וחלק על גבי כתב, אבל עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבות אריח על גבי אריח ולבניה על גבי לבניה, כבנין אשר אין לו מעמד שאין תקומה במפלתו.**

יז. הנה דרך הריא"ז להזכיר דברי זקנו הרי"ד הרבה מאד, ובדאי ראה מה שכתב כאן. ואילו סבר כמותו שבודאות שירת דוד דינה להכתב כאריח ע"ג לבניה, לא הוה שתיק - בפרט כי לפי דברי זקנו כל הספרים שלהם היו כתובים אריח ע"ג אריח - אלא היה כותב גם **ושירת דוד** כדוגמת רבינו יהונתן. אלא ודאי שהריא"ז חולק בזה על זקנו הרי"ד, ולהכי כתב **לנס הנעשה לישראל**⁸⁵, מה שלא כתבו המאירי והחכם מנרבוה, כי נס הנעשה לישראל בא לאפוקי משירת דוד שאינה אלא על הנסים הפרטיים של דוד המלך ע"ה⁸⁶, ואינם נסים של כלל ישראל, ושירת דוד דומה למזמור קמ"ד שג"כ מדבר על הצלתו ומפלת הגוים תחתיו, והוא כתוב ככל ספר תהלים, וכצורת שירת דוד של בן-אשר. ולפי זה הריא"ז הולך בשיטת זקנו כפי מה שנתבאר, וכן משמע מדבריו שגורס כמותו, ורק בפרט הנוגע לשירת דוד חולק עליו כדי לקיים מסורת הספרים⁸⁷.

יח. ובהל' ספר תורה המיוחסות לר"י ברצלוני⁸⁸ כתב: **ולענין שירת הים גרסינן בפרק מגלה נקראת אמ' ר' חנינא בר אבא דרש ר' אלעאי איש כפר תמרתא כל השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבניה ולבניה על גבי אריח עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבניה על גבי לבניה מאי טעמא אמר רב אבהו כלומר אין תקומה למפלתו. ובפרק בני העיר פרישו בני מערבא הא דאמרין הכא כל השירות בשירת הים ושירת דבורה בלבד דגרסי התם בהדיא ר' זעירא ר' ירמיה בשם רב שירת הים שירת דבורה**

מחזור, כתב דנקטינן כרמ"ה ומאירי דודאי דקו ואשכחו הכי בכולהו ספרי עתיקי. וכבר הארכנו בסי' ט' "מחלוקת בין ספרי חז"ל והפוסקים לבעלי המסורת", והבאנו שם הרבה דוגמאות שהראשונים לא נחתו לברר הנוסח המדויק של המקרא בפירושי הגמ' שלהם.

⁸⁴ ולפי זה רש"י ודאי חולק על הרי"ד כדלעיל סק"ג.

⁸⁵ וכן היא לשון מדרש תהלים מזמור יח ס"ו: **ישראל כשנעשה להם נס אמרו שירה... דוד שנעשה לו נס ואמר שירה... ובדאי לא בא לאפוקי מנס הנעשה לגוים, שהרי לא מצינו שירה על נס לגוים בכל התנ"ך.**

⁸⁶ שירת הים ושירת דבורה נאמרו על הצלת כלל ישראל כמפורש בעניינם, משא"כ שירת דוד שתוכנה ההצלה הפרטית שלו. וכן איתא בתרגום ריש שיר השירים: **שירתא תמינתא אמר דוד מלכא דישראל על כל נסיא דעבד ליה ה'.** וכמ"ד בפסחים ק"ז. שהאמורות בלשון יחיד כנגד עצמו אמרם - וכן שירת דוד נאמרה בלשון יחיד. וכן לשון המדרש בהערה הקודמת.

⁸⁷ וכן עשה גבי לטוטפת בפסקי הלי' תפילין הביאו בשלטי גבורים הלי' מזוזה (ה. אות א') - שהכריע נגד דעת זקנו הרי"ד שפסק ע"פ הגמ' **לטוטפות**, והוא פסק **לטוטפת** ע"פ הספרים המדויקים והרמב"ם ע"פ בן-אשר.

⁸⁸ בעל ספר העתים עמ' 36 (בהמשך אחר הלשון המובא לקמן סק"ג).

(וכתבין) [נכתבין] אוריה על גבי לבינה ולבינה על גבי אוריה עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אוריה על גבי אוריה ולבינה על גבי לבינה כל בנין דכן לא קאים⁸⁹.

יט. הרי לפנינו קדמון מזמן הגאונים או סמוך אחריהם, שאע"פ שעוסק כאן בשירת הים, כותב בהדיא שכל השירות כולן של הבבלי מיירי בשירת הים ושירת דבורה בלבד⁹⁰. והקדמון הנ"ל הבין דמימרת הבבלי היא היא מימרת הירושלמי אלא שלא פירש כיון שעיקרו באגדתא דמגילה קא עסיק וכנ"ל בסק"ו, וזהו גם דעת ההלכות גדולות⁹¹ והאשכול⁹² שהעתיקו רק לשון הירושלמי להלכה, ואילו סברי שהבבלי מוסיף על הירושלמי והלכתא כוותיה היה להם להעתיק לשון הבבלי ולהוסיף: "כגון שירת הים ודבורה" - כמו שעשה הריא"ז.

כ. ולדעת האברבנאל⁹³ **כל השירות** כולל תהלים ושירת דוד, וחוף הוא לאו דוקא, כי האזינו ומעניות איוב ומשלי הם כתובים אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה לדעתו. ולפי דבריו פשיטא שאין ראייה מהגמ' לצורת שירת דוד, אלא שכתב שהיא בצורת אריח על גבי לבינה לפי מה שמצא בספרים שלפניו, וכבר נתבאר שצורתו של אריח על גבי לבינה היא דומה לצורת בן-אשר של שירת דוד⁹⁴. ואם צורת הרמב"ן [לעיל הע' 1] והר"ן [בסי' יא סק"ט] היא ג"כ דומה לצורת האברבנאל, א"כ אפילו תהיה שירת דוד לדעתם אריח על גבי לבינה תהיה דומה לצורת בן-אשר.

הוכחות לצורת בן-אשר ממסכת סופרים וירושלמי

כא. גרסינן במסכת סופרים פי"ב ופי"ג: **וסימן תחלת השיטים (של שירת האזינו) האזינו יערף כשעירים... ר' זעירא ר' ירמיה בשם רב שירת הים ושירת דבורה נכתבות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח. שירת הים שלשים שיטין אז לאמר ורכבו לישיעה... סימן שירת דבורה ששים וחמשה שיטין ותשר לאמר ברכו רזנים... אבל בשירת דוד שבשמואל ובתהלים לא נתנו חכמים שיעור אבל לבלר מובהק מרצפן (במפתחות באותיות בסוף) [בפתיחות באתנחיתא וסוף פסוק (ס"א בגר"ב וכ"כ הגר"א וכוונתו כמה כ"י)] וכן תהלים כולו ואיוב ומשלי. מגלת אסתר צריכה שירטוט כאמתה של תורה ספר נקרא. עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה כל בנין כדן לא קאים מאי כדן למצוה לעיכוב? אמר ר' יוסי בר חנינא אחוה של ר' הושעיה סבבין ר' אבא בר ר' זבדא ושאלין זה ואמר בשם רב לעיכוב.**

כב. הנה המסכת סופרים מונה והולך ד' מיני שירות, ומשמע דשירת דוד צורתה כצורת תהלים⁹⁵, ואינה נמנית עם השירות שהן אריח על גבי לבינה. וכן מוכח מהירושלמי [דלעיל סק"א] שמונה רק שירת הים ושירת דבורה כאריח על גבי לבינה. וכן כתבו ב"מקרא סופרים" על המ"ס⁹⁶ ובשו"ת עמודי אור סי' סג⁹⁷. וכי תימא שלעולם שירת דוד היא אריח על גבי לבינה ודין לבלר מובהק הוא דין הכולל יותר מצורה אחת, מ"מ היה צריך להיות כלול גם בדין אריח על גבי לבינה⁹⁸. ועוד כיון שהמסכת סופרים היא מסכת ירושלמית ודרכה להביא מנהג הסופרים, דוחק גדול לפרשה נגד מציאות כל הספרים העתיקים שמארץ ישראל שנכתבו קרוב לזמן המ"ס. וכי תימא דהמסכת סופרים שם שירת דוד יחד עם תהלים משום שאיתא שם: **שלא נתנו חכמים שיעור**, ויש לפרשו שאין קפידא אם היא אריח על גבי לבינה או לא, או משום שצורת השירה אינה מעכבת ויכול לכתבה גם בלי שום צורת שירה כדמשמע מהקדמת מנחת שי לקמן סק"ה - ליתא דהא מפורש בברייתא דמס' סופרים לקמן סק"ג שתהלים היא "מסורג" - ומסורג שכתבו רצוף פסול. ובמסכת סופרים שלנו פי"א ה"ט: **האזינו השמים שעשאה שירה שירה שעשאה האזינו רצוף**

⁸⁹ סיום לשונו: מה היא כדון למצוה לעיכוב? פיר' עד כען שמענו שזאת התקנה צריכה שתהא כענין הזה למצוה ועדיין צריכין אנו לשאל אם כתב בדאיעבד שלא כדרך הזאת מאי מעכב את המצוה או אינו מעכב אמר ר' יוסי לר' חנינא בר אחי דרב הושעיה נכיר את כד הוינן קיימון קודם חנותיה דרב הושעיה חביבך ועבר רבא בר זבדא ושאלן ליה ואמר בשם רב לעיכוב. ושמעין מיהא שמעתא שאם שינה בשירת הים ובשירת דבורה ובבני המן ובמלכי כנען פסל ומעכב המצוה ואיתה נמי באגדתא דקהלת רבתי.

⁹⁰ ואע"פ שיש לומר שבעיקר בא לאפוקי שירת האזינו דאיירי שם לפני זה, מ"מ אילו סבר ששירת דוד ג"כ היא אריח על גבי לבינה, ודאי לא הוה אמר הכי. ומסתמא שגם בספרים שלו מצא שירת דוד כשירת האזינו. ועוד אילו בא להביא ראייה מהירושלמי שלא תפרש שהבבלי כולל גם שירת האזינו, א"כ אילו שירת דוד היא כתובה אריח על גבי לבינה הרי גם היא כלולה בכל השירות דהבבלי, וא"כ בהכרח שאין ללמוד הבבלי מהירושלמי.

⁹¹ הלי' סופרים דפוס ווארשא דף קמא ע"ב; מהדורת מכון ירושלים עמ' תרפ"ג; מהדורת ברלין של רבי עזריאל הילדסהיימר עמ' 507.

⁹² מהדורת נחל אשכול ח"ב עמ' 52 ומהדורת אלבק עמ' 167.

⁹³ הובא בסי' יא סק"ח וסק"ט וע"ש גם לענין צורת הרמב"ן והר"ן.

⁹⁴ ורק לענין שירת הים ודבורה נחלקו בן-אשר וכל הספרים שלנו עם האברבנאל בצורתם.

⁹⁵ וכן הסברא נותנת, שהרי תוכנה וסגנונה כשאר שירות של תהלים, וכמו שפירש האברבנאל בספר שמואל בהקדמתו לשירת דוד. וכתב שם ששירת דוד היא מזמור תהלים שצורפה לספר שמואל, וכן שירת אסף עיקרה מזמור תהלים שצורפה לדברי הימים. וא"כ הסברא נותנת שדין להכתב ככל ספר תהלים וכמו שהם כתובות בספר בן-אשר.

⁹⁶ הובא לקמן סק"ה.

⁹⁷ שכתב על לשון הירושלמי: ומה מוכח שאין לנו זולתם הנכתבין דרך שירה, ומשמע דאף בשירת דוד שבשמואל ליכא קפידא בסידור כתיבה כלל. וכן משמע במסכת סופרים פי"ג אף שיש לפרש שם דסידור פיזור התיבות לא נתנו חכמים שיעור, אבל מ"מ כתיבתה דרך שירה, אולם פשט הלשון לא משמע הכי עש"ה ודוק. עכ"ל. והנה דיוקו מהירושלמי הוא נכון, אלא דמ"מ יש קפידא בצורתה, מפני שהיא מין שלישי של שירה כשירת תהלים שיש בה קפידא לעיכובא כדלקמן בסמוך. ע"ש.

⁹⁸ וכי"ת שהמ"ס רק מעתיק המימרא דירושלמי דמגלה ואינה רשאית להוסיף - ליתא שהרי מצינו מימרא דר' יוסי בר אבין בירושלמי דמגילה פי"ג ה"ז בענין כתיבת בני המן, ואילו במסכת סופרים פי"ג ה"ו מעתיקה בתוספת מספר השיטין ותוספת **ועשרת בסוף דפא**. ועוד הרי בודאי שהמימרא דירושלמי עצמה היא רק קטע מהל' סופרים הכוללת כל סוגי השירות כעין המסכת סופרים שלפנינו, ואמאי השמיט שירת דוד, ודוחק גדול לומר "אמר ושייר" (עיי' בשדי חמד במערכת הכללים מערכת הת' כלל ל"ו ועיי' הערה 31). אך עיי' בב"ק צה ע"ב תוד"ה שלשה דאמרו שם תנא ושייר אע"פ שהוא מימרא דאמוראים.

שעשאה מסורג מסורג שעשאה רצוף או שעשה את המסורג שלא כהלכתו אל יקרא בו⁹⁹. וכן כבר מבואר בירושלמי ובמ"ס ששינוי אריח על גבי לבנה לאריח על גבי אריח או להיפך הוא לעיכובא. וכן מבואר מהרי"ד ומנחת שי שיש קפידא בין שתי הצורות גם בשירת דוד.

כג. ובברייתא דמסכת סופרים בבלי¹⁰⁰: **ספר שכתבו כמין שירה, שירה שכתבה כמין ספר לא יקרא בו. ואי זה הוא ספר, שכתבו [כהלכתו (כצ"ל)], כמין שירה, כגון שירת הים ושירת דבורה. רצוף שעשה מסורג, מסורג שעשאו רצוף לא יקרא בו. ואי זה רצוף זה שכתבו כהלכתו, מסורג, כגון האזינו וספר תילין איוב וממשלות. והוסיף בעל הספר: ושמעין מינה תיקון שירת האזינו שצריכה להיות מסורגת לשני סטרים¹⁰¹.**

כד. הנה גם מברייתא דמ"ס הנ"ל שהיא כאמור מ"ס בבלי, משמע שאין שירת דוד מכלל השירות, כי הזכיר רק שירת הים ושירת דבורה, ואילו סבר שגם שירת דוד בכלל היה לו להזכירו כדי שלא לטעות לחשוב שגם היא נכתבת כשאר תהלים המפורש בסיפא שהיא מסורג, ואינו מזכיר ששירת דוד יוצא מן הכלל. ואין להקשות דלשון כגון משמע שיש יותר - דליתא כי לשון כגון פירושו באופן, ושימוש גם במקום שאין אופן אחר¹⁰².

כה. והנה דרך כתיבת שירות אמ"ת (איוב, משלי, תהלים) שמחלק כל שורה לשנים כמפורש לעיל בברייתא דמסכת סופרים, אלא שסופר דייקן כמו בן-אשר משתדל לעשות הרווח במקום טעם מפסיק כגון אתנחתא [עולה ויורד]¹⁰³ וסוף פסוק. וכן מנהג כתבי יד העתיקים שלפנינו [כדלעיל עמ' 17, 133], אלא שלא דייקן לשם הרווח במקום הפסק הענין כמו בן-אשר. וכן כתב המנחת שי בהקדמת תהלים: **אמרו במסכת סופרים שאע"פ שלא נתנו חכמים שיעור לשירת דוד שבשמואל ותהלים, מ"מ לבלר מובהק מרצפן באותיות בראש וסוף וכן תהלים כולו ואיוב ומשלי. וכך היו נוהגים הקדמונים וכ"כ ר"י בהשותפים (ב"ב יד: תוד"ה בפרענותא) דמשום הכי כתבו איוב בהדי תלים ומשלי לפי שהוא מענין אחד (כתבום) [כתובין] מעין שירה ומקראות קצרים ונגון אחר. ולפי שאין בזה הידור מצוה כלל - שאין כל הפסוקים שווים ופעמים רבות נכנס א' מהם לגבול חברו ומבלבל הקריאה לקורא בהם, ותכבד המלאכה על המדפיסים, על כן בחרתי למשוך ידי מזה ושלא לעשות הפרש בין אלו ובין שאר כתבי הקודש, כי הכל הולך אחר כוונת הלב ור-חמנא לבא בעי. ובפירוש מקרא סופרים¹⁰⁴ לפי"ג ה"א כתב: אבל [לבלר מובהק] כו'. (א) מלשון הסוגיא נראה דכותבין שירת שמואל ותהלים בשני חצאי (שירות) [שורות] כמו שירת האזינו דזהו הכונה שהלבלר מרצפן ושוטחן בהפסק חציו עד האתנח וחציו עד סוף הפסוק. רק מ"ש בפתיחות לא ידעתי לכוון כוונתו דכיון דהו שני חצאי שורות והפסק בנתיים כמו שירת האזינו יותר ראוי לכנות ההפסק בשם סתומה ולא בפתוחה. ובמ"ש כ' דשירת שמואל בתלים הוי כמו שירת הים ושירת דבורה ודייק לה מהא דאיתא במגלה כל השירות כולן אריח ע"ג לבנה דכולל מלת "כל" שירת שמואל ותהלים. (ב) וכן בתהלים איוב ומשלי היו נוהגים סופרים הקדמונים לכתוב באיזה הפסק ביניהם כמו כתיבת שירה ועיין בתוס' במסכת ב"ב ובמ"ש בהקדמתו לתהלים.**

וכן נראה פשט המסכת סופרים כדבריו אלא שנראה שלשון מרצפן היינו שכותב התיבות רצופות זו אחר זו בלי הפסק, ורק עושה פתיחה כשמגיע אצל אתנחתא או סוף פסוק. והוא מלשון רצוף שעשאו מסורג. ושיעור דברי המס' סופרים הוא כי בניגוד לשירת הים ודבורה שראשי שיטותיהן קבועים, שירת דוד ואמ"ת אינן כן אלא הסופר כותב כדרכו ["מרצפן"] ומניח רווח באמצע השיטה היכא שנזדמן האתנחתא וסוף פסוק [אם לבלר מובהק הוא, ולבלר שאינו מובהק עושה רווח אפי' שלא במקום ההפסק]. ועי"פ שיטת כתיבה זו יוצאת צורת שירה כמו שאנו מוצאים בכתב יד בן-אשר ושאר כתבי יד עתיקים - שהשורות נחלקות לשתיים על ידי רווח, אם קטן אם גדול - ואין הרווחים מכוונים זה תחת זה. ובזה מתפרש המס' סופרים יפה שגם אצל שירת דוד ואמ"ת המ"ס מבארת צורת השירה כמו אצל השירות האחרות, משא"כ לפי המני"ש שבס"ק הבא לא נתפרש הצורה אלא דין הלבבלר מובהק.

ביאור דברי המנחת שי

כו. ובמנחת שי (ש"ב כב) כתב: **סופרים רבים כתבו שירה זו אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבנה כשירת האזינו ועשרת בני המן ומלכי כנען וכן עשו (בם) [גם] קצת המדפיסים. וחוצ' מכבודם אין דעתי נוחה בהם, דבהדיא איתמר בסוף פ"ק דמגלה כל השירות כולן אריח ע"ג לבנה ולבינה ע"ג אריח חוצ' מעשרת בני**

⁹⁹ ועי' לקמן סי' יג "השירות למיניהן" סק"ג וסק"ח.

¹⁰⁰ המובא בהל' ספר תורה המיוחסות לרבי יהודה ברצלוני עמ' 35 - והוא חיבור אחר של הל' סופרים שונה מהמ"ס שלפנינו, דוגמת היחס של המשנה להברייתות והתוספתא, ודוגמת מס' ספר תורה ומסכת סופרים ושתי נוסחאות של אבות דרבי נתן. ובמבוא ל"שבע מסכתות קטנות" (הוצאת מ. היגער) האריך המו"ל להוכיח שם שהמ"ס הב' היא מסכת סופרים בבליה בניגוד למ"ס שלנו שהיא מסכתא ירושלמית כידוע, ודבריו נראים נכונים.

¹⁰¹ המשך הלשון: **ומקצת רבואתא אמ' בה טעמ' דמסתבר וכך אמר מה טעם דשירת האזינו נכתבת שני סטרים כעדת הלויים שהן עומדין (לכן ולכן) [לכאן ולכאן] בשיר ובשני עולמות. וסייעתא לזה הטעם לפי ששירת האזינו היא שירה שלמוספי שבת דגרסינן בפרק יום טוב שלראש השנה (ר"ה לא), במוספי דשבתא מאי אמ' רב חנן בר אבא אמ' רב ה'ז"י ל'ך. ובאגדתא דקהלת אמרי ר' יוסי ביר' אבון בש' ר' שירת הלויים אין פוחתין אותה מששה קריות ומהו סימנה ה'ז"י ל'ך. המשך הלשון לעיל סק"ח.**

¹⁰² כדמוכח מדברי הרי"ז ("כגון כתב על גבי חלק") סקט"ז ומרש"י סוכה כה: ד"ה טמאי מת מצוה וקידושין כד: ד"ה שן דחלב ובי"מ קיד: ד"ה בארבעה ותוס' סוכה לח: ד"ה מכאן (שכתבו: "כגון" ולמעשה מנו כל ראשי הפרקים). וזהו עצמו כוונת חז"ל בהרבה מקומות כשתירצו הכא במאי עסקינן כגון - וכגון ר"ל כגוונא.

¹⁰³ צורת מהפך למעלה ומרכא למטה, והוא המפסיק העיקרי בטעמי אמ"ת - עי' מש"כ בלוח ארש קצירת האומ"ר מאמר א' סי' סד.

¹⁰⁴ להרב יצחק אליהו לנדא (סובאלק שנת כח מעשיו הגיד לעמו - תרכ"ב).

המן ומלכי כנען, ולא תקשי לך משירת האזינו שכבר תירץ זה הר"ן ז"ל ע"ש. ובריש פרשת האזינו כתבתי עוד טעם אחר. ומהכלל שאמרו בגמ' כל השירות כלן וכו' משמע דגם שירת דוד בכלל ואין שום טעם לומר שתהיה כעשרת בני המן ומלכי כנען דבהנהו איכא טעמא שלא תהיה תקומה למפלתן של רשעים. וכן כתב רבינו ישעיה הראשון מטרנאני ז"ל במגלה שם דשירת דוד צריכה ליכתב אריח על גבי לבינה והעושים אריח על גבי אריח ולבינה ע"ג לבינה שלא כדין הם עושים עכ"ל. וכן מצאתי במקצת נוסחי עתיקי שכתבו אריח על גבי לבינה. אך לא שמרו הסדרים שכתבו בשירת הים ובשירת דבורה רק עשו שיטה אחת חלוקה לשנים וחלק באמצעי ושיטה אחרת חלוקה לשלשה ושנים חלקים באמצע וכן כלם שנים כנגד שלשה וכל שיטה החלוקה לשלשה חלקים ראשי השטין וסופן תיבה אחת בלבד. וזולת זה לא שמרו סדר אחר בחלוקת השטין. מיהו חזינו דלמיעבד אריח על גבי לבינה קבלה דקמאי היא וליכא למינדא מינה. ואחרי ראי הסדרים ששמרתי בשירת דבורה דומיא לשירת הים, גם הלום ראיתי טוב לאחוז בהם וגם מזה אל אניח ידי. וכדאי הוא נעים זמירות ישראל שכל שירותיו נאמרו ברוח הקודש לסדר שירותיו כהוגן וכשורה ובאופן נאה ומתקבל. ואע"ג דאמרין במסכת סופרים דשירת דוד שבשמואל ובתלים לא נתנו חכמים שיעור כמו שנתנו בסימן ראשי שטין של שירת הים ושירת דבורה, עם כל זה אמרו ג"כ אבל לבלר מובהק מרצפן במפתחות בתחלה וסוף. ובפ' האזינו כתב: בשיליה פ"ק דמגילה כל השירות כולן אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח חוץ משירה זו דעשרת בני המן ומלכי כנען שהם אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה מ"ט כדי שלא תהא תקומה למפלתן. וכתב הר"ן ז"ל דשירת האזינו נמי כיוצא בזו היא וכו' ע"ש והא דלא חשיב בגמ' שירת האזינו בהדי הנך תירץ חכם אחד מנרבונו תלמיד רבי מרדכי ז"ל דהכא מן השירות שנאמרו על הנס קאמר כגון שירת הים ודבורה ודוד והך דמגילת אסתר אבל דהאזינו לא על נס נאמרה.

כז. הנה המנחת שי מוכיח מהגמ' שגם שירת דוד בכלל כל השירות בין לפי פירוש הר"ן (שהוא דברי ר"ת), ולפי דבריו ההוכחה היא רק דלא שייך שלא תהא תקומה בשירת דוד, דהא לפי ר"ת הגמ' מיייר רק בשירות שהן אריחים ולבנים; ובין לשיטת רש"י. והקושיא משירת האזינו כל אחד מתרץ לשיטתיה - הר"ן כר"ת, ולפי שיטת רש"י - התירוץ דהחכם מנרבונו שהביא בפ' האזינו, וכבר נתבאר לעיל [סקי"א]. וביאור דבריו שלא שייך מפלתן של רשעים בשירת דוד צ"ל מפני שמזכיר ומכף שאול, או מפני שס"ל שלא שייך מפלת עולם לאויביו כמו אצל בני המן ומלכי כנען.

כח. והנה אי משום שאול לא איריא שהרי גם בשירת האזינו נזכר מפלתן וצרתן של ישראל, ואעפ"כ הצורה היא ע"ש מפלת הגוים, וכבר נתבאר שלא התפלל על מפלת שאול שלא תהיה לו תקומה¹⁰⁵. ואי משום שלא מצינו מפלת עולם לאויביו דוד, הא כתיב בהדיא בשירת דוד שלא יוכלו אויביו לקום כנ"ל. ובכל אופן יהיה מה שיהיה אי אפשר להפוך המסורת לפי שיטת הר"ן שלכל היותר אין הוכחה אלא מטעמא דמילתא¹⁰⁶ - אלא שהמני"ש תלה עצמו על אותן מקצת נוסחאות.

כט. ולענין המסכת סופרים לומד המנחת שי שלא נתבארה צורת שירת דוד ותהלים, אלא שלבלר מובהק עושה הרווחים במקום הפסק הטעמים בכל שירה לפי צורתן. ומרצפו הוא מלשון **מבוי שרצפו בלחיים** (עירובין ט). כלומר שעושה הרבה רווחים סמוכים זה לזה. ולשון **מפתחות** או **אותיות** הוא סתום, אבל נראה מדברי המ"ש שגם הוא הבין שהכוונה כמו לגי' הגר"א דהיינו שעושה הרווחים במקום הפסק הטעמים. ומה שכתב בהקדמתו לתהלים שכן נהגו הסופרים הקדמונים לכתוב תהלים, על כרחך צ"ל שמהמסכת סופרים רואים שיש כאן צורת שירה אע"פ שלא נתפרש צורתו. ולפי דברי המ"ש שם משמע שאין חיוב לכתוב תהלים בהפסקים, וא"כ צריכים לפרש המסכת סופרים שלבלר מובהק כותב תהלים בהפסקים לפי הענין ולבלר שאינו מובהק כותב הכל רצוף, וזהו מקורו שאין צורת שירה מעכבת בתהלים. ולפי זה צריך לפרש דמה שאמר בהקדמת תהלים שאין בזה הידור מצוה לעשות כלבלר מובהק לפי שמבלבל עין הקורא - היינו שקשה לכוון שההפסקים יצאו תמיד במקום הפסק הענין, ובאופן כזה אין יתרון לעשות צורת שירה. ויוצא לפי פירושו שצורת השירה בין באמ"ת ובין בשירת דוד היא רשות בלבד לבלר מובהק, הא סתם סופר כותב בלי הפסק כלל. ולפ"ז יוצא דכל טענת המנחת שי היא כנגד צורת שירת דוד כמו האזינו, אבל בלי צורת שירה כלל שפיר דמי, אלא שהמני"ש רצה לעשות מצוה מן המובחר לקיים דין הלבבל מובהק כיון שאפשר לעשות כן בלי לבלבל הקורא. וכל זה צ"ע כי לא משמע כן מהמ"ש אצלנו בשמואל ולא מהמסכת סופרים עצמו - שמשמע שרק שיעור לא נתנו חכמים, אבל מ"מ ודאי צורת שירה בעיא. ואם היינו אומרים דהמני"ש קאמר מסברא דנפשיה שאין חיוב לעשות צורת שירה בתהלים, אזי הוי אתי שפיר טפי, אלא שדבר זה קשה לשמוע לחדש דין כזה מסברא. וצ"ל שדעת מנ"ש שכיון שצורת תהלים אינה אלא כעין שירה כמו שכתב בהקדמת תהלים בשם התוס', ממילא אינה בכלל הדין של כתבה כשירה וכו'. ולעולם לבלר שאינו מובהק גם כותב צורת שירה, אלא שעושה הרווחים שלא במקומות הפסק הענין, ובדיעבד אפילו בלי צורת שירה כשרה חוץ משירת דוד הנכתבת אריח על גבי לבנה והוי שירה גמורה שצורתה היא לעיכובא. ודו"ק. שוב הראוני תשובת הרב שלמה זלמן לעוין הנדפס בסוף פרקי דרבי אליעזר עם פירוש הרד"ל, ושם מצדד ששירת האזינו אינה בכלל שירה הנאמר לפסול בגמ' וכדאיתא במ"ס פ"א ה"י: **האזינו השמים שעשאה שירה, שירה שעשאה האזינו** וכו', אלמא דהאזינו לאו בכלל שירה היא. וכתב שם דוקא עשאה כשירה וכו' פסולה הא כתב כתב רגיל כהאזינו כשרה אם אינו מוסיף פרשיות חדשות שאז פסולה מטעם שעשה פרשה במקום שאין שם פרשה. ולפי דבריו בודאי ה"ה תהלים שדומה להאזינו, אם כתבה בלא צורת שירה הוי כשרה, שכיון שאין על רווחי שירת תהלים דין פרשה, אין לפסול משום השמטת פרשיות - ולא מצינו פסול בשינוי צורה זאת בגמ'. אך אישתמיטתיה להרש"ז לעוין הנ"ל דברי המסכת ספר תורה פ"א ה"י **האזינו שעשו רצוף או שעשו את המסורג שלא כהלכתו אל יקרא בו**. ועם כי לנידון

¹⁰⁵ עיי לעיל הערה 95.¹⁰⁶ עיי לעיל סקי"ה.

דין היה אפשר לחלק בין האזינו לתהלים, אך למעשה כבר מבואר בהדיא בברייתא דמסכת סופרים שמסורג היינו האזינו ואמ"ת והכותבם רצוף פוסל כמבואר גם אצלנו במ"ס הנ"ל [לעיל סקכ"ב] - דלא כהמנחת שי ודלא כשו"ת עמודי אור סי' ס"ג.

וכל זה איננו שוה לי, כי אם צורת שירת דוד היא רשות, צריך ביאור מה נשתנה משירת הים ושירת דבורה - דשירה שכתבה כספר פסול (שבת קג:), ופירש רש"י: **בדילוגין אריח ולבינה**. הרי שדין **כתבה כשירה** וכו' מייירי לכל הפחות בשירת הים וכו', ופירושו מוכח ממ"ס הנ"ל: **האזינו השמים שעשאה שירה** וכו'. ואפילו אם נבאר שצורות השירות הן חובה כל אחת כדינו, אלא שלבלי מובהק עושה הרווחים במקום ההפסק, ג"כ צריך ביאור מה נשתנה שירת דוד משירת הים ושירת דבורה שקבעו חכמים שיעור. בשלמא לפי מה שפירשו המסכת סופרים כבן-אשר, וראשי השיטין של שירת הים ודבורה אינן אלא תיקון סופרים כמו שפירשו הרא"ש והטור ביו"ד סי' ער"ה, לכן קבעו ראשי השיטין גבי צורות של אריח על גבי לבינה כי צורות אלו קשה לסדר אותן על נכון וצריך זהירות יתירה וכמה נסיונות כדי שתצא צורת לבלי מובהק ברווחים במקום ההפסק. אבל שירות דוד ואמ"ת שרק צריך לחלק כל שורה, בקל יכול לבלי מובהק לעשות הרווח במקום הראוי ואין צורך לתיקון סופרים. ושירת האזינו שאני שאינה תיקון סופרים אלא השיטות קבועות בקבלה - משא"כ השירות הנ"ל ושירת הים ודבורה, כמש"כ בשו"ת דבר שמואל למהר"ש אבוהב בסי' שס"ג, ומבואר בסימן יג **"השירות למיניהן"**. אך לפי המנ"ש ששירת דוד היא אריח על גבי לבנה, גם אצל שירת דוד יש צורך בתיקון סופרים, ואמאי לא עשו גם כן תיקון. ואפילו למה שביארנו במאמר בסי' יג **"השירות למיניהן"**: כי לדעת הרמב"ם וריב"ש רווחי שירת הים ודבורה הם קבועים בקבלה ודינם כמו פרשיות - שאם שינה מקום הרווחים או השמיטם או הוסיפם פסול, א"כ מהיכא תיתי ששירת דוד שצורתה גם כן אריח על גבי לבינה יהיה לה דין אחר. ובר מן דין כבר נתבאר שממה שבשאר השירות מבוארת הצורה, וגם מסדר הדינים - משמע ג"כ שהפירוש הוא כמו שביארנו, ששירת דוד נכתבת כצורת בן-אשר שכל ספרי א"י כתובים כדבריו, וכן כתב בפירוש מקרא סופרים [ועי' לעיל סקכ"ב]. וכבר מבואר כן מדברי ה' ס"ת המיוחסות לר"י ברצלוני¹⁰⁷, וכן מוכח מהברייתא דמסכת סופרים¹⁰⁸.

צורות השירות בכתבי היד

לא. ואחרי כתבי כל זה בדקתי היטיב בהרבה כתבי יד מארצות וזמנים שונים¹⁰⁹, הנה כל כתבי היד שווים - גם אלו שכתבו שירת דוד שבשמואל אריח ע"ג לבינה - שאין חילוק בין צורת שירת דוד שבתהלים לצורת שאר תהלים, וכולם שווים שאין צורת תהלים כצורת שירת הים. ובמנחת שי בתהלים יח כתב: **שירה זו נאמרה גם בספר שמואל אך יש הפרש ביניהם במלות שונות כמו שהעירותי על הרבה מהן שם ולפי שכתבתי אותה בסדר שירת הים ושירת דבורה מהטעמים האמורים שם גם זו ראיתי אני לכתבה כדמותה בצלמה דלא גרעא מינה ששתיהן נתנו מרועה אחד**. הנה מדבריו משמע שגם הוא לא מצא שירת דוד שבתהלים כתובה אריח ע"ג לבינה, וכתבה כאן אריח ע"ג לבינה רק משום מה שכתב בשמואל¹¹⁰. ולכן לא הזכיר שגם כאן מצא כמה ספרים כדבריו כדרכו תמיד להביא נוסחאות הספרים לסייעתא. הרי שכל הספרים שווים כאן שאין כאן צורת אריח ע"ג לבינה. וממה נפשך אם שירת דוד היא מכלל כל השירות, הרי שירת דוד שבתהלים הוא בכלל; ואם אין ראיה מהגמ' לשירת דוד שבתהלים, א"כ אין ראיה לשירת דוד שבשמואל. גם הסברא נותנת להשוות הצורות שבשמואל ותהלים וכמש"כ המ"ש וכדנראה מהמסכת סופרים וכנ"ל [וכהערה 95]. ולפי זה כתבי היד שכתבו השירה שבשמואל אריח ע"ג לבינה

¹⁰⁷ לעיל סק"י"ח וסק"י"ט. שהרי מבאר דברי הירושלמי [והוא הדין המסכת סופרים שלנו הנישנית כלשונה], שכל השירות הן רק שירת הים ושירת דבורה.

¹⁰⁸ לעיל סקכ"ג וסקכ"ד.

¹⁰⁹ עי' בטבלא שבעמוד הבא.

¹¹⁰ ובהקדמתו עמ' 14 (מהדורת בצר בהנוספות למנחת שי עמ' 82) כתב: **וסדרתי ג"כ צורת שירת דבורה ושירת דוד שבשמואל וספר תהלים כסדר שירת הים כי ה' הטובה עלי, ובדבר הזה לא קדמני אדם**. וקשה שהרי הוא עצמו הביא ספרים שכתבו שירת דבורה ושירת דוד שבשמואל כשירת הים. ונראה שכוונתו ב"ובדבר הזה", שבכתבת שירת דוד שבתהלים לא קידמו אדם לכתבה אריח על גבי לבנה.

ראשי תיבות: **מ**=כ"י מזרחי (מהמזרח התיכון), **ס**=כ"י ספרדי, **אש**=כ"י אשכנזי, **אי**=כ"י איטלקי, **דצ**=כ"י דרום צרפת. **ת**=כ"י תימני. (מסיבות טכניות לא צוינו כל צורות השירות. והשנים צוינו לפי מנינם).

בכל התנכיים שכתבו שירת דוד בצורת אריח ע"ג לבינה, לא נמצא אפי' אחד שעשה האוירים לפי הפסק הענין כמו לבלר מובהק, ובכמה מהם נמצאו הרבה אריחים (של ר"ת) של כמה תיבות! הצד השווה בכל הכתבי יד הוא ששירת דוד ושבתהלים היא בדיוק צורת שאר תהלים של אותו כתב יד, וצורת התהילים של כל הכתבי יד אינה כצורת שירת הים שלו.

(6) צורת השירה היא ג' קטעים על ד' קטעים. (7) צורת השירה כתובה על עמוד צר, ולכן השירה היא ממש דומה לשירת תהלים. (8) שירת דבורה נכתבת ג' קטעים על ד' קטעים.

סותרים את עצמם, משא"כ הספרים שכתבו השירה שבשמואל כהאזינו, השוו מדותיהם, דהיא היא אלא שבשמואל רובם כתבו הצורה על עמוד רחב ובתהלים כתבו על עמוד צר וכנ"ל בסק"י. וגם זו ראייה חזקה שגם הקבלה האמיתית שבספר שמואל היא כשירת האזינו, אלא שהסופרים שינו ע"פ הנראה מהגמ' בהשקפה ראשונה, ועל פי דברי הראשונים שהזכירו שירת דוד בהדיא. אלא שבתהלים שתוכן השירה היא דומה לשאר תהלים, וגם לא היתה מובדלת בצורתה משאר התהלים, לא רמו הסופרים אנפשיהו דברי הגמ' והראשונים הנ"ל. ועוד שאין מקום לטעות בצורה שבתהלים, שהיא ודאי אינה אריח ע"ג אריח, אלא כשאר תהלים, ופשיטא דהיא כשאר תהלים שלא מיירי בה הגמ' וכנ"ל. ואף בספר שמואל כשניקח בחשבון עדות הרי"ד עצמו¹¹¹, שלא מצא ספרים אריח ע"ג לבינה, וגם משמעות המ"ש שרוב הספרים נכתבו כהאזינו, וגם בהתחשב שהרבה מספרים שכתבו כהאזינו הם קדומים ואילו הכותבים אריח ע"ג לבינה הם מהמאוחרים; א"כ בהתחשב בהשפעת הגמ' והראשונים על הסופרים יש להניח שהרוב הגדול של הספרים הקדומים היו כתובים כהאזינו. ובכלל בכתבי יד שעשו צורת אריח ע"ג לבינה לא מצינו אפילו אחד שדקדק לעשות הרווחים במקום הפסק הענין, וכן התלונן גם המנחת שי. והרבה מהכתבי יד גם לא דקדקו בצורה הכללית אלא עשו אריחים של יותר מתיבה אחת, וגם זה מערער על נאמנותם להעיד על קבלת הספרים.

לב. היוצא מכל הנ"ל כי צורות כתבי היד מוכיחות שהקבלה האמיתית בצורת שירת דוד שבשמואל וכ"ש בתהלים היא כהאזינו, וכן מוכח מהירושלים ומסכת סופרים וברייתא דמסכת סופרים - ובפרט שצורת בן-אשר ושאר ספרי ארץ ישראל והסביבה מוכחת שזו כוונתם האמיתית.

בירור יסוד הכרעת הרי"ד - ושגם הוא מודה שהעיקר כמסורת הספרים

לג. וכעת נחזור לדברי הרי"ד. הנה משמע מלשון קושיתו שהקושיא היא על הגמ', דהיינו איך אמרו כל השירות כולן הן אריח ע"ג לבינה, והאיכא שירת דוד? והיינו משום דהעיקר אצלנו לסמוך על מסורת הספרים נגד הגמ', ולכן יש להקשות על הגמ' וליישבו שלא יסתור הספרים. ועל זה תירץ הרי"ד שבכאן מסורת הספרים היא משובשת ואין לסמוך עליה¹¹², והראיה שאין לסמוך על הספרים שלנו - מסדר כתובים שלא דקדקו הסופרים לעשותו כדן¹¹³. אבל אין לפרש שהרי"ד סובר שמדינא יש לנקוט כהבבלי נגד הספרים - או מטעם דלית ליה האי כללא דהלכתא כהמסורת, או משום שס"ל שכאן לא נקרא מחלוקת של מסורת אלא מחלוקת בדן. דאם כן הוה ליה למימר **וקשיא לי איך אנו כותבים שירת דוד אריח ע"ג אריח?** שהרי לפ"ז הקושיא היא על הספרים לא על הגמ'. ועוד לא חידש כלום בתירוץ שהרי קושיתו היתה שעושים שלא כדן, ומתוך לשונו ג"כ משמע, שמה שעושים שלא כדן הוא מה שבא לחדש בתירוץ. ועוד א"כ היה לו לתרץ שכיון שבין כך קוראים ההפטר בהפטר פסוק¹¹⁴, וכ"ש בסתם תנכ"ס שלא נעשו לקריאה בציבור ואינם נעשים כתיקון ספר כשר, על כן לא דקדקו גם בדן זה. ועוד דפשיטא שהנידון דידן הוא נידון מסורת [כדמוכח גם מדברי ר"ת בסק"ד] - ואין הטעמים הנאמרים בגמ' קובעים דינים וכנ"ל, וכל מימרת הגמ' היא רק עדות על המסורה שלהם. ועוד לא מצינו מי שחולק על הכלל דנקטינן כהמסורת שלנו נגד הגמ' - ע"י באריכות במאמר הנ"ל [לעיל סי' ט]. ועוד אילו בא הרי"ד לומר דנקטינן

¹¹¹ שנפטר לפני שנת ה' אלפים ל"ו (1267 למספרם).

¹¹² וע"י סי' ט' מאמר "ענין מחלוקת בין ספרי חז"ל והפוסקים לבעלי המסורת" סק"י שהבאנו כיוצא בו מכמה פוסקים.

¹¹³ אך ע"י רד"ק בהקדמת ירמיה, אברבנאל הקדמת נביאים אחרונים, מנ"ש הקדמת ישעיה והקדמת תהלים. שמבואר שלבעלי המסורת ואחרים היה סדר מקובל אחר לספרי התנ"ך. וז"ל האברבנאל: **בסדרן של נביאים מצאנו ראינו מנהגם של ישראל בחילוף מה שאמרו רז"ל בב"ב... אמנם קדמונינו בני הגולה לא נהגו כן כי אם להקדים ישעיה ואחריו ירמיה... ועם ההתבוננות הטוב רואה אני דבריהם ישרים ותמימים** [וכן הסדר בהלכות גדולות מהדורת ר"ע הילדסהיימר ברלין עמ' 633]. ובספר החילופים (של בן-אשר ובן-נפתלי) של מישאל בן עוזיאל בראש חלק הכתובים כתב (מתורגם מערבית ע"י הרב פנחס קורח מב"ב): **דע יסייעך ה' שהחלק הזה, כלומר הכתובים נחלק לאחד עשר חלקים והם: דברי הימים, תהלות, איוב, משלי, רות, שיר השירים, קהלת, קינות, מגילת אסתר, דניאל, עזרא. זהו סדר אנשי ארץ ישראל** [וכן סדר הכתר, והלכות קצובות דרב האי גאון המובא בגניזת הגאונים על ב"ב עמ' רג], **אבל אנשי עירק וזולתם הרי הם שינו הסדר הזה ובלבלוהו, כת (קבוצה) שמו אדם שת אנש (דברי הימים) בסוף הספר וכת שמו רות לפני תהלות, וכת אחרונה שמו מגילת אסתר בסוף הכל. ואחל עתה בראשון החלקים האלו והוא ספר דברי הימים, לפי סדר אנשי ארץ ישראל הברור שבידי עם ישראל, ואילו סומכים כל סופרי כתבי הקודש מן אנשי עירק וזולתם. הרי מפורש שיש כאן מחלוקת מערבא ומדינא, והבבלי לשיטתיה - אך אנו קיי"ל כמערבא. גם המסורת שלנו (הטברנית של מערבא) מוכחת כסדר שלנו: 1. דבישעיה יז, **ונשבת מבצר מאפרים** נמסר במס"ק שבדפוס ושל בן-אשר: **חצי הנביאים**. ושמע מינה דישעיה בא לפני ירמיה, ולא אחרי יחזקאל כגמ' דילן. 2. בירמיה ו, **כהקיר ביר מימיה הביא המנ"ש משתי מסורות כ"י ששם הוא חצי המקרא בפסוקים**, וכן בכתר בן-אשר מסר שם: **חצי המקרא**. ושוב היינו בני ארץ ישראל לשיטתם, דאילו לבני בבל צ"ל בסוף ירמיה או תחילת יחזקאל, (וע"י החשבון בספר "אור החיים" על המסורה שם). (שתי מסורות אלו הובאו גם ב"דקדוקי הטעמים" המיוחס לבן-אשר מהדורת בער שטראק עמ' 56 ובאוצר הגאונים קידושין התשובות סי' קפ"ז). עוד מצינו במסורת שלנו (שמות טו, יא ובבן-אשר ירמיה נא, טו): **עושה ח'... וכל אמ"ת דתק"ע** (אלה הדברים מלכים תרי-עשר דברי-הימים תהלים קהלת עזרא) **דכותיה...** והיינו כסדר מערבא הפותחים כתובים עם ספר דברי הימים. אך במסורת הבבלי: **...וכל אלה הדברים ומלכים ותרי עש' ותלים וקהלת ועזרא ודברי' ימ' כות'...** ("המסורה גדולה לתורה מדי שמואל בן יעקב בכ"י ל"מ" - ניו-יורק תשנ"ב עמ' 17). הרי מסורת בני ארץ ישראל לשיטתייהו, ומסורת בני בבל לשיטתייהו. גם במסכת סופרים שהיא מסכתא ארץ ישראלית בפרק ו' ז' חשיב פסוקי ישעיה לפני פסוקי ירמיה כשיטת בני מערבא. גם הברייתא דסדר נביאים וכתובים לא נזכר בירושלים ומסכת סופרים - ובדאי היינו טעמא משום דלא סבירא להו כוונתיה.**

ולא מסתבר שמנהגים עתיקים אלו שקבלו הסופרים איש מאיש - ובפרט מנהג מערבא הנ"ל הנהוג גם בכ"י בן-אשר ושאר כ"י קדומים חשובים, יהיו יותר גרועים ממנהגים אחרים שאנו נוהגים ע"פ "ספרים חיצוניים" נגד הגמ' כמבואר במ"א סי' תר"ץ סק"ב וכמוסכם בראשונים ואחרונים - ע"י סי' ט' "בענין מחלוקת בין חז"ל ופוסקים לבעלי מסורת" סק"י. ועוד אפילו אם נרצה לחלק בין מנהג סדר ספרי תנ"ך לשאר נידונים של מחלוקת בין בעלי המסורת לחז"ל, מ"מ אין כאן ריעותא על מסורת הספרים, שהרי הם העתיקו בנאמנות נוסחי הספרים שלפניהם, ורק בענין הסדר לפי זה היה להם לשנות לנהוג כתלמודא דידן. ולפ"ז תו אין סייעתא לרי"ד לתירוץ שהספרים משובשים.

¹¹⁴ שכן נהגו גם בתקופת הראשונים כמבואר בתה"ד סי' כ' ובמ"א ריש סי' רפ"ד בשם הרשב"א ח"א סי' תפ"ז וכדמוכח מהגמ'.

כהגמ' נגד המסורת, היה לו להביא ראיה מספרי תורה שכותבים שלא כדין כגון **לטטפות**¹¹⁵ דוהיה אם שמע וכדלעומד ושאר דוגמאות שהזכירו הראשונים שהמסורה פליגא על הגמ', ולא היה לו להביא ראיה מסדר ספרי הכתובים שבספרים שבין כה אינם כתובים כהלכות סת"ם¹¹⁶.

ולפי דברינו צריך לומר שהרי"ד לומד פשט במסכת סופרים כמו המנחת שי¹¹⁷, אך עכ"פ בודאי אילו ידע הרי"ד [והמנ"ש] שגם בספר בן-אשר שדייק לברר המסורת המדויקת בכל התנ"ך, שירת דוד היא ג"כ כתובה כהאזינו, בודאי לא היה מחליט שהספרים שלהם משובשים. והגמ' היו מפרשים בדרך אחרת או מניחים בצ"ע כמו שעשה הרי"ד בתוספותיו, או היו לומדים שהיא חולקת על המסורת שלנו, והלכתא כהמסורת.

לה. סוף דבר הכל נשמע צורת בן-אשר בשירת דוד היא שריא וקיימא בלי שום דוחק, ועל צורת אריח ע"ג לבינה בשירת דוד אין לנו מקור נאמן וברור שהיא מסורת עתיקה¹¹⁸ מוסמכת - ו"מנהג הסופרים" היא ע"פ המנ"ש¹¹⁹. ועוד מאן אינון הני ספרי, הרי עינינו רואות בנביאים הישנים שהרבה מהם לא דקדקו בכתבתם והם פסולים לכל הדעות¹²⁰ ועי' נביאי האמת וצדק עמ' 23 - אלא שבהפטרות לא הקפידו כל כך כיון שמצד הדין מותר לקרות בספר פסול. ועוד עינינו רואות שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד לא בפרשיותיהם ולא בפרטי כתיבת השירות, אלא יש שינויים רבים ביניהם אע"פ שכולם ממקור אחד באו. ועוד כבר נתבאר שפרשיותיהם וחסרות ויתרות שלהם משובשות מאד - העל אלה ניקום ונסמוך כאשר יש מסורת מדויקת¹²¹ לפנינו?¹²².

לו. וכי תימא הרי בשני סדרות הנביאים הישנים שנכתבו ע"פ העתקו של רב שלו שכנא ילין לא כתבו שירת דוד כהאזינו אלא כאריח ע"ג לבינה? התשובה: הנה בדיקת הנביאים והמגילות מראה שלא כתבו שום אחת מהשירות ע"פ בן-אשר - ואם כן אין כאן ראיה על קפידא נגד צורתו, אלא שמשום מה לא טרחו להעתיק הצורות. והנה ברשימת רבי זונדל מסלאנט גם כן אין שם צורות השירות כלל. והסיבה הפשוטה היא כי להעתיק רשימת הפרשיות אין כאן טירחא כל כך, ועוד שבדרך כלל בלתי אפשרי להחזיק נביא להעתיק ממנו כל ימי המשך כתיבת נביא חדש. ועוד מבחינה מעשית הוא קשה מאד להעתיק מנביא אחר כשר, ואין דרך הסופרים לעשות כן¹²³. אבל השירות אפשר להעתיק בפעם אחת מנביא - והכי עדיף טפי שבשירות יש קושי מיוחד אם אין לפני הסופר הצורה המדויקת בכתבת סת"ם שידע לכוון ממנה הרווחים. והנה אין ספק גם כן שהסופרים לא יכלו להעתיק מהתנ"ך של רש"ש הנ"ל עצמו - אלא עשו רשימות לעצמם ומהן העתיקו. ולפעמים העתיקו הרשימה שלהם מנביא אחר ולא שמו לב לצורות השירות. וכן נמצאו בבית כנסת הגר"א שערי חסד ירושלים, נביאים יחזקאל ותרי עשר שהעתיקו רק פרשיות בן-אשר ולא החסרות ויתרות - ובודאי הטעם משום שהעתיקו מנביא אחר ולא מרשימת רש"ש ילין. ועוד הרי הסופר רש"ש בויארסקי העיד על עצמו שכתב תנ"ך שלם על קלף ע"פ בן-אשר והדגיש שהוצרך לספר בן-אשר גם כדי לדעת איך הפסוקים נכתבו כשירה, וא"כ בודאי הוא עצמו כתב השירות ע"פ בן-אשר. ולא ראינו אינה ראיה, שהרי לא מצאנו לא התהלים ולא התנ"ך שלו.

סיכום

לו. 1. קבלת כל הסופרים בתהלים ורובם של הספרים הקדמונים המדויקים גם בספר שמואל לכתוב שירת דוד כהאזינו - כבן-אשר.

¹¹⁵ עי' פסקי הרי"ד הלכות קטנות ה' תפלין (עמ' תג). ובפסקי ריא"ז שם (עמ' רלד) העיד שבכל הספרים הוא מלא וי"ו קמא וחסר וי"ו בתרא. ע"ש.

¹¹⁶ אמנם למעשה אפילו היתה האמת שהרי"ד חולק על הכלל הנ"ל, וס"ל דקיי"ל כהגמ' נגד המסורה - לא היינו שומעים לו, דקיי"ל ככל הפוסקים ראשונים ואחרונים דנקטו כמסורת וקבלת הסופרים נגד הגמ'.

¹¹⁷ אא"כ נעלם המס' סופרים הזאת מעיני הרי"ד, וכן יש רגלים לדבר, שאל"כ איך שתק ממנה ולא הזכירה לכל הפחות כדי לבאר שאינה סתירה לגמ'. וכן לכאורה נעלם המ"ס במקום הזה לפי שעה מעיני הרמב"ן, שהרי הביא ראיה לשיטת ר"ת באריח ולבינה **ותדע דהא שירת הים מפורש במדרש שהיא אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח וסתומה משני צדדין**... ויותר היה לו להביא ראיה נגד רש"י מהמסכת סופרים שמבוארים ראשי השיטין של שירת הים, והוא שייך רק לפי הצורה הנהוגה אצלנו, דבשום צורה אחרת אי אפשר לקיים העקרון של הבלבול מובהק המבואר במ"ס שם [עי' לשון ר"ת לעיל סק"ד **ערוכות לפי סופי הפסוקים**], ובודאי שלא עשו תיקון סופרים שהרווחים הם שלא לפי הפסק הענין - במקום שאפשר לעשות לפי הפסק הענין. וכן הריטב"א הנ"ל בסק"ט מתעלם מהמ"ס, וכן בהל' ס"ת המיוחסות לר"י ברצלוני בעמ' 36 כותב: **והני ראשי שורות** (של שירת הים) **אשר כתב רבינו [יהודאי] עיקרה בספר תאגי** ואילו המ"ס שלנו אינו מזכיר.

¹¹⁸ כלומר מסורת איש מאיש - לאפוקי צורה חדשה שנתחדשה ע"פ דיוק מהגמ', כגון סופר ששינה הצורה רק על סמך פסקי הרי"ד.

¹¹⁹ ודעת הגר"א בזה אין לדעת, כי אע"פ שבנביאים שלפנינו אשר יסודם מתלמידי הגר"א היא כתובה אריח ע"ג לבינה, י"ל שאפילו אם הגר"א צוה לכתוב כבן-אשר, כיון שלתלמידי התלמידים לא היתה ידיעה מפורשת בזה, חשבו הסופרים שצורת שירת דוד כהאזינו בא מאותם ספרים (כגון מקראות גדולות וויניציא רפ"ד ומק"ג ווארשא), שכתבו השירה כן, ולא מרבינו הגר"א. ולכן הכריעו לכתוב ע"פ המנ"ש. והנה כבר הבאנו שבספר שיח סופר העיד בשם רבני ווילנא מלפני כ-150 שנה, שלא היתה להם ידיעה בדעת הגר"א לענין כתיבת צורת הכ"ח עתים.

¹²⁰ כגון בצורות האותיות, וטעויות גסות בכתבת התיבות. והרש"ש בבבא בתרא יג: התלון על סופרי עיר ווילנא שהניחו ג' וחצי שיטות פנויות בין שמואל א' לשמואל ב', וכן במלכים. ואני שמעתי על בית הכנסת שהיה שם נביא שמואל א' נפרד ונביא שמואל ב' נפרד.

¹²¹ ועוד מי עדיפי הסופרים שמלפני 100-150 שנה מהסופרים הדווקנים של היום שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם במסורת הספרים, ורק יודעים להעתיק מהנוסח שלפניהם. ואינם שואלים לרבנים אא"כ נתעורר אצלם איזה ספק - וכאן לא היה להם שום ספק שהרי הדבר מבואר במנחת שי. ועוד אפילו מהרבנים היו רק מעטים מאד הבקאים בכל נושא המסורת, וגם לא היו לפנייהם כל הספרים שנתגלו לפנינו. ע"כ צורת בן-אשר היא בודאי העיקר.

¹²² וכבר נתבאר במאמר על שירת דבורה מעדויות ראשונים וכתבי יד של צורת שירת הים ברמב"ם, שפעמים רבות הסופרים שינו הצורות מדעתם ואין להם על מה לסמוך.

¹²³ כי דרך הסופרים להעתיק ספרים ומגילות מחומשים מדויקים כמו שכתב החתם סופר בשו"ת או"ח סי' קצ"ב ובפסקי ריקאנטי סי' מג בשם שו"ת הרי"ף.

2. גם צורת הירושלמי ומסכת סופרים וברייתא דמסכת סופרים מוכחת כבן-אשר, ובודאי שזו היא צורתן האמתית, שכן היא הצורה בכל ספרי ארץ ישראל העתיקים ובן-אשר בראשם.
3. בבבלי הסתום¹²⁴ רב על המפורש, ולפי רוב פירושי הראשונים ולפי גירסאות רוב הראשונים וכתבי יד שאין גורסים "ומלכי כנען", אין שום ראיה מהבבלי לצורת שירת דוד. והרי"ד הוא כמעט דעה יחידאה.
4. כיון שדעת הירושלמי ומ"ס כבן-אשר כנ"ל, והבבלי איננו ברור, בודאי יש לנו להשוות הבבלי לירושלמי ולומר דלא פליגי¹²⁵. ומצינו שהלכות ס"ת המיוחסות לר"י ברצלוני משהו בהדיא הבבלי לירושלמי, ומפרש דמיירי בשירת הים ודבורה בלבד, וכן נראה דעת בה"ג והאשכול.
5. מצינו דעת הראשונים הנ"ל והרי"ז שסוברים שאין כל השירות של הבבלי כולל שירת דוד [משום שהיא כהאזינו].
6. אפילו אם תמצי לומר דפליגי הבבלי והירושלמי בודאי ההלכה כאן כהירושלמי, דהוי מחלוקת מדינחאי ומערבאי, ואנן קיי"ל כמערבאי¹²⁶. ובפרט שהבבלי הוא אגדתא והירושלמי והמסכת סופרים באו לפסוק הלכה¹²⁷.
7. ומסתבר שאילו ידע הרי"ד (וכ"ש הראשונים האחרים שלא נחתו לפסוק להלכה), שכן הצורה גם אצל בן-אשר, ושכן מוכח דעת הירושלמי וכו' - אזי בודאי לא היו מורים לשנות מהצורה המקובלת.
8. מאחר שהרי"ד הכריע לכתוב כן ע"פ הכרעת הגמ' - וכן כתבו כמה ראשונים, ממילא הרבה סופרים שינו לכתוב שירת דוד כאריח על גבי לבניה, וא"א לסמוך על "קבלתן" כעדות על מסורת הספרים כמו שכתב בכיוצא בזה¹²⁸ באגרת ר"א חסאן לר"א מזרחי¹²⁹, וכ"ש בנידון דידן שלפי עדות המנחת שי עצמו, לא מצא אף לבלר מובהק אחד. העל ספרים כאלה ניקום ונסמוך נגד הלביר המובהק בן-אשר?
9. גם הסברא נותנת לכתוב שירת דוד כבן-אשר בצורה הדומה לשירת תהלים: שהרי שירת דוד היא ביסודו מזמור תהלים, אלא שהועתקה גם בספר שמואל¹³⁰.

לח. הרי בודאי כיון שהמקור היחיד לדעת הרי"ד והמנ"ש יש רק הוכחה מהגמ', ולרוב הראשונים אין ממנו שום הוכחה, ומקצת הספרים הכותבים כדעתם אינם מדויקים כפי הודאת המנחת שי עצמו, א"כ לאור כל הנ"ל בודאי שהעיקר להלכה לכתוב שירת דוד כשירת האזינו כצורת בן-אשר. והנה יש בזה שאלה של פסול אם שינה הצורה, ואע"פ שמ"מ אפשר לקרות בברכה בספר פסול, הרי לכתחילה בודאי בעינן לקרוא בספר כשר, ולא טרחו כל הטירחא וההוצאה הגדולה כדי לכתוב ספר פסול לפי עיקר ההלכה!

¹²⁴ ועי' בטבלת השירות, שנמצאו הרבה מחלקות במגין ה"עשר שירות", וממילא בהגדרתן ובבחינתן.

¹²⁵ וכמו שעשה ר"ת וכל הראשונים גבי שירת האזינו, שטרחו ליישב הגמ' שלא יסתור המסכת סופרים ומציאות הספרים. גם בשדי חמד בכללי הפוסקים סי' ב' (ח"ו עמ' 57) כתב שיש לנו לעשות כל טעדי ליישב הבבלי עם הירושלמי, והיכא שהבבלי סובל ב' פירושים יש להכריע ע"פ הירושלמי כדי להשוותם.

¹²⁶ כגון הכתיבין ולא קריין וקריין בנדרים לו; שהבבלי כשיטת מדינחאי, ואנן קיי"ל כספרים דידן כשיטת מערבאי עי' מנ"ש רות ב,יא וג,ה.

¹²⁷ שהרי במחלוקת שבין הירושלמי והמדרש קיי"ל כהירושלמי משום שעיקרה נאמר לפסק הלכה. עי' שד"ח כללי הפוסקים סי' ב' אות ז' (ח"ו עמ' 60) - והכי נמי כאן. והסברא בזה פשוטה, שהבא לדרוש דבר אגדה איננו חייב לדאוג שדרשתו תהיה מוסכמת להלכה, כיון שלא נאמר לפסק הלכה. עי' לעיל סק"ה ובהערות וב"בענין מחלוקת בין ספרי חז"ל והפוסקים לבעלי המסורת" סק"א הערה 14.

¹²⁸ באמצע דבריו כותב: ואומר שמה שאני בעניות דעתי מבין מזאת של מסכת סופרים (פ"ו ה"ד ובירושלמי תענית פ"ד ה"ב) שמביא הרב הגדול הרשב"א והמאירי זצ"ל שאומרת שהולכין אחר הרוב, שלא אמרו זה על הספרים שלנו, אפילו שיהיו טובים ומדוקדקין מאד לפי שאין להם ערך עם המסורות הגדולות הקדושות שנבדקו ונחקרו על ידי הרב הקדוש הרמ"ה ע"ה והוציא מהן כפי דין תורתנו, כלל גדול בשמצא ע"פ הרוב "כלת" חסר אם כן מה איפא מה ערך יש לכל שאר הספרים הנמצאים בכל גלילותינו בערך זה. וכ"ש שכלם נעשו על זה הדעת שהכריע הרב בעל קרית ספר הנז'. וזה בלי ספק כמו שאמרת הכריע מדעתו.

ובהמשך שם חוברת נה: ועוד שנית מפני שהלך שמעו ונתפרסם טבעו של הרב המאירי אין להפלא ולתמוה שיצא דבר מלכות מלפניו ושיכתבו כל הספרים אשר בכל המחוז שלו, לדעתו ולהכרעתו ומשם נתפשט ברוב המחוזות במלה של "כלת".

¹²⁹ לאחרונה נדפס בשו"ת רבי יוסף טאיטאצאק סי' טו. ומקודם ב"סגולה" חוברת נד, נה וב"ספונות" י"א [תשל"ח] (הביאו המגיה של קרית ספר להמאירי חלק ההלכות עמ' נח הערה ר"ס).

¹³⁰ עי' לעיל הערה 95.

[illegible]

<div>סרגוסה י-ס שמואל</div> <div>וידבר דוד ליהוה את דברי השירה הזאת ביום העיל יהוה אתו מכף כל איביו ומיד שאול ויאמר יהוה סלע ומצודת ומפלגו לי אלהי צורי אחסה בזמנע מישע מחמס תשינע מהלל אקרא יהוה ומאייבי אישע כי אפגע משברי מור שאל סכנע קדמנע מקשי מות בצר לי אקרא יהוה ואל אלהי אקרא וישמע מהכלו קולי וישועני</div>		<div>סרגוסה י-ס תהלים</div> <div>למנצח יעקב יהוה לדוד אשר דבר ליהוה את דברי השירה הזאת ביום העיל יהוה אתו מכף כל איביו ומיד שאול ויאמר יהוה סלע ומצודת ומפלגו לי אלהי צורי אחסה בזמנע מישע מחמס תשינע מהלל אקרא יהוה ומאייבי אישע כי אפגע משברי מור שאל סכנע קדמנע מקשי מות בצר לי אקרא יהוה ואל אלהי אקרא וישמע מהכלו קולי וישועני</div>	
<div>מונטיפיורי שמואל</div> <div>וידבר דוד ליהוה את דברי השירה הזאת ביום העיל יהוה אתו מכף כל איביו ומיד שאול ויאמר יהוה סלע ומצודת ומפלגו לי אלהי צורי אחסה בזמנע מישע מחמס תשינע מהלל אקרא יהוה ומאייבי אישע כי אפגע משברי מור שאל סכנע קדמנע מקשי מות בצר לי אקרא יהוה ואל אלהי אקרא וישמע מהכלו קולי וישועני</div>		<div>מונטיפיורי תהלים</div> <div>למנצח יעקב יהוה לדוד אשר דבר ליהוה את דברי השירה הזאת ביום העיל יהוה אתו מכף כל איביו ומיד שאול ויאמר יהוה סלע ומצודת ומפלגו לי אלהי צורי אחסה בזמנע מישע מחמס תשינע מהלל אקרא יהוה ומאייבי אישע כי אפגע משברי מור שאל סכנע קדמנע מקשי מות בצר לי אקרא יהוה ואל אלהי אקרא וישמע מהכלו קולי וישועני</div>	
<div>שירת הים בכ"י ליסבון 72</div> <div>תפל עליהם אימתה בגדל ודוד ער ידמו נאכן ער יעבר יעס ח קנת תבאמו והטנינו בהר חליתך ככין קדש אדנע כנענו יהוה יכלך לי עלם וינד כי נאכס פרינה ברכנו ובפרינו בס ויטב יהוה ילהנא כי הים ובני ישראל הלו בביטה בתוך הים :</div>		<div>שירת דוד שמואל בכ"י ליסבון 72</div> <div>לי ערה משנא ואעמיתם : ולא ענם ואשחקם כי ער ארץ בטח חיות אדקס אדקס לראשונים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות סלפ לדוד ולורע ער יעלם :</div>	
<div>וויניציאה רפ"ד</div> <div>חיה ויהוה וכל אלהי ער ישע : נקמת לי ומריר עמים ומנא מאיבי תקמית וסכנע על כן אדקס ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ואל</div>		<div>מקרא קטן וויניציאה ש"ה</div> <div>ואלי תפתח לי ערף ספסא ואצמקם : הא תדור ואל עמם ואשחקם בעפר ארץ פטיש חוצות אדקס אדקס לראש גוים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ער יעלם :</div>	
<div>נביא דיסקין</div> <div>תחת לי ערף אכל יהוה ולא ענם כעפר ארץ ותפלגנו מריבי עמי לראש גוים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ער יעלם :</div>		<div>בית יהודה - בית יעקב</div> <div>תחת לי ערף אכל יהוה ולא ענם כעפר ארץ ותפלגנו מריבי עמי לראש גוים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ער יעלם :</div>	
<div>בתי נייטין</div> <div>תחת לי ערף אכל יהוה ולא ענם כעפר ארץ ותפלגנו מריבי עמי לראש גוים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ער יעלם :</div>		<div>תפארת בחורים</div> <div>תחת לי ערף אכל יהוה ולא ענם כעפר ארץ ותפלגנו מריבי עמי לראש גוים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ער יעלם :</div>	
<div>בתי ויטנברג</div> <div>תחת לי ערף אכל יהוה ולא ענם כעפר ארץ ותפלגנו מריבי עמי לראש גוים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ער יעלם :</div>		<div>הגר"א שערי חסד 1</div> <div>תחת לי ערף אכל יהוה ולא ענם כעפר ארץ ותפלגנו מריבי עמי לראש גוים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ער יעלם :</div>	
<div>ישועות יעקב</div> <div>תחת לי ערף אכל יהוה ולא ענם כעפר ארץ ותפלגנו מריבי עמי לראש גוים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ער יעלם :</div>		<div>נחלת שבעה</div> <div>תחת לי ערף אכל יהוה ולא ענם כעפר ארץ ותפלגנו מריבי עמי לראש גוים עם לא ידעת יעמני בגנב תפחשלי לשלע והעני ממסע תבס חיה ויהוה ערב ויהם אלהי ער ישע עמים תחתני ומנא מאיבי תקמית וסכנע מאיש יהוה פגעים ולשמך אומר מגדל ישועות לדוד ולורע ער יעלם :</div>	